

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Гуманітарний розвиток». Випуск 3

**ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ**

Аналітична доповідь

Київ 2014

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Здіорук С. І., к. філос. н., доц., Заслужений діяч науки і техніки
України;

Астаф'єв А. О., к. філос. н.;

Степико М. Т., д. філос. н., проф., Заслужений діяч науки і техніки
України;

Валевський О. Л., д. держ. упр.;

Литвиненко О. М., к. філос. н.;

Розумна О. П., к. філос. н.

За заг. ред. к. філос. н., доц.,

Заслуженого діяча науки і техніки України *С. І. Здіорука*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Проблеми та пріоритети модернізації української культурної
П 78 політики : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, А. О. Астаф'єв, М. Т. Сте-
пико, О. Л. Валевський [та ін.] ; за заг. ред. С. І. Здіорука. – К. :
НІСД, 2014. – 68 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 3).

ISBN 978-966-554-232-2

Проаналізовано сучасний стан української культури та запропоно-
вано способи подолання негативних явищ і тенденцій, що протягом
десятиріч стояли на заваді її розвитку як духовної основи національної
консолідації. Стверджується, що суспільно-політична криза в Україні,
кульмінацією якої стали драматичні події грудня 2013 року – лютого
2014 року, пов'язана з культурною кризою національного масштабу та її
фатальними наслідками – духовною дезінтеграцією суспільства та дегу-
манізацією правлячих еліт. Зазначається, що вихід із ситуації, що скла-
лася, потребує радикального оновлення державної культурної політики
на концептуальному, інституційному та правовому рівнях і послідовної
її реалізації у взаємодії із громадянським суспільством.

Розраховано на працівників органів державної влади, політиків, нау-
ковців, представників творчих спільнот і всіх небайдужих до проблем
розвитку української культури.

ПЕРЕДМОВА

Перехід України від колоніального стану й тоталітарного комуністичного суспільства до суверенної держави, демократичного правління, громадянської політичної культури й інноваційно-інвестиційної економіки є тривалим і болісним процесом. Він постійно наражався на низку викликів, які істотно гальмували процеси демократизації та інтеграції нашої країни до євроатлантичного культурно-цивілізаційного простору. Передусім це стосувалося браку відповідального й ефективного, некорумпованого та креативного за світоглядом правлячого класу, місце якого на початку 1990-х років посіла стара партійна номенклатура в симбіозі з організованою злочинністю, що заклало підвалини олігархічно-корпоративної моделі державного устрою, за якої держава як інструмент використовувалася значною мірою задля збагачення владної меншості. За такої ситуації сфера культури та культурна політика розглядалися правлячим класом периферійно або взагалі не бралися до уваги. Фактично держава ніби «самоусунулася» від потреби підтримувати, захищати і стимулювати українську культурну спадщину, актуальну культуру, творчі процеси та пропагування української культури у світі. Цими питаннями переймалися переважно творчі спілки, митці, інтелектуали, приватні підприємницькі ініціативи та міжнародні культурні фонди, але не держава.

Хронічна невизначеність щодо пріоритетів подальшого розвитку, байдужість із боку правлячого класу до майбутнього виробників українського культурного продукту, ігнорування низки громадських і творчих ініціатив – усе це вкрай загостило проблему елементарного виживання української культури, зокрема кіно та кінопрокату, літератури, книговидавничої та книгорозповсюджувальної сфер, театрів, образотворчого мистецтва, музичної, музейної сфери, культурної спадщини. Якщо сусідні країни щороку активно впроваджували модернізаційні підходи для розвитку власних культур, то в Україні такі питання навіть не стояли на порядку денному. Цивілізований світ уже давно сприймає культуру як чільний складник інноваційно-інвестиційної моделі економіки та економіки знань, розглядає цю сферу як вагомий чинник міжнародного іміджу країни.

Після падіння режиму В. Януковича та появи неочікуваних у своїй жорстокості безпекових викликів, із якими ми зіткнулися після анексії Криму Російською Федерацією та розв'язання нею неоголошеної війни на українському Донбасі, Україна ще гостріше переживає необхідність негайного впровадження реформ у всіх сферах, зокрема і в культурі. Доба «змарнованого часу» безповоротно минула, й українське суспільство готове до розбудови правової, демократичної та європейської України. Отже, культурна сфера стає стрижневим елементом формування повноцінної, а не мімікрійної (як було раніше) інформаційної та гуманітарної безпеки України, авангардним рубежем формування єдиного ціннісно-сислового поля української політичної нації, в якій регіональне та культурне різноманіття працюватиме не на розрізнення, а на духовне, матеріальне й ресурсне збагачення всієї країни та громадян. У такому розумінні культура є не ізольованим господарським сегментом, як сприймалася за радянських часів, а носієм та економічним інструментом формування, відтворення й поширення корисних для українського суспільства смислів, поширення їх не лише «вдома», а й у світі.

Отже, питання полягає не в наділенні черговими та дріб'язковими дотаціями представників культури (у вигляді подачок з боку держави), йдеться про докорінне переформатування всієї матриці сфери культури: чітке бачення стратегічних пріоритетів її розвитку, зміцнення гуманітарної та інформаційної безпеки нашої держави, реалізація соціального призначення культури та використання її економічного потенціалу.

В аналітичному дослідженні проаналізовано наявні проблеми української культурної сфери та культурної політики на тлі вагомої світоглядної кризи – кризи ідентичностей (передусім національної, громадянської, соціальної), які поглиблюються із глобальними тенденціями й деструктивним впливом проекту «русского мира», а також інших спроб імперського реваншизму. Інспірований спалах сепаратизму та, як наслідок, неоголошене, але фактичне російське воєнне вторгнення в Донецьку та Луганську області – результат тривалої відсутності державної позиції щодо кризи ідентичності в окремих регіонах України, небажання поборювати через інформаційну, культурну, освітню, економічну діяльність радянські світоглядні рудименти, існування яких системно підживлювалося російською пропагандою та медіа. Саме культура спроможна консолідувати суспільство, утвердити його ідентичність, спільну пам'ять, подолати ідентифікаційні антагонізми та споріднити людей позитивними смислами й символами, якісно та прагматично вигідно представити нашу спільноту за кордоном.

Лейтмотивом аналітичної доповіді є необхідність формування відповідального креативного культурного менеджменту держави та за-

пуск інноваційної моделі культурного розвитку, спроможного зробити прорив у сфері культури, стимулювати актуальні культурні процеси, пришвидшити їх інтеграцію до світових та модернізувати представлення культурної спадщини. Автори переконані, що все це неможливо здійснити без участі та контролю з боку громадянського суспільства – експертного середовища, громадських організацій, творчих спілок, митців, приватних підприємницьких ініціатив і культурних фондів. Водночас ці процеси мають супроводжуватися активною законодавчою діяльністю, зокрема щодо захисту інтересів виробників і споживачів українських культурних продуктів, захисту внутрішнього ринку (книжкового, музичного тощо) від експансії іноземного ринку, зокрема російського.

Пропоноване видання містить також матеріали «круглого столу», на якому було представлено аналітичну доповідь. Обговорення було продуктивним і містило чимало конструктивних ідей та пропозицій. Також важливо зазначити, що в роботі заходу взяли участь і представники державних органів влади, зокрема Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, і науковці, експерти й журналісти. Примітно, що більшість учасників визнали гостру нагальність доопрацювання Концепції гуманітарного розвитку України, а також розроблення Стратегії культурної політики України, яку розпочало Міністерство культури України.

Переконаний, що пропонована аналітична доповідь і матеріали «круглого столу» матимуть не лише теоретичне, а й практичне значення для вироблення сучасної ефективної культурної політики Української Держави.

*Заступник директора НІСД,
кандидат історичних наук, доцент
В. Яблонський*

Замість вступу.
КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ,
ПОСТРАДЯНСЬКИЙ РУДИМЕНТ
ТА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

Говорячи про культуру, ми марно порушуємо тему кризи національної ідентичності, яка постала наслідком цілеспрямованої, методичної та безперервної політизації українських громадян окремими деструктивними силами в країні та поза її межами, що є одним із найбільших викликів для Української Держави на початку XXI ст. Криза ідентичності – ключ до розуміння низки проблем, які понад 20 років гальмують розвиток української культури, гуманітарної сфери, наукового та освітнього потенціалу. Вона безпосередньо спричиняє несформованість загальнонаціонального символічного простору, неконсолідованість українського суспільства, відсутність гармонізації внутрішніх соціокультурних відмінностей, політизації яких неодноразово призводила до виникнення конфліктогенних ситуацій. А головне – від неї залежить формування ціннісно-сміслових уявлень і гуманітарно-культурних установок громадян України.

Виявом глибокої кризи національної ідентичності є заперечення символів нації, недовіра до органів влади й державних інститутів, різновекторність геополітичних орієнтацій і суспільних цінностей, суперечливість колективної пам'яті, втрата віри в загальне майбутнє, наростання еміграційних настроїв, розчарування в людях, які уособлюють дух нації, – політиках, бізнесменах, громадських діячах та ін.

Згідно із соціологічними опитуваннями на сьогодні пишаються громадянством України лише 48 % респондентів, що на 6 % менше ніж у 2005 р. Серед 18–24-річних пишаються країною 54 % опитаних, а серед 25–34-річних – 51 %. Одна частина молоді орієнтована на азійську неоімперію, а друга – на цивілізовану демократичну Європу. Криза національної ідентифікації особливо характерна для багатьох представників національної, особливо політичної еліти, які шукають державотворчий потенціал країни та власний добробут часто шукають поза її межами, що вже стало майже історичною традицією.

Причин кризи сучасної української національної ідентичності кілька. Передусім вона є наслідком розпаду ідентичностей, що існували за радянських часів, і формування нових ідентичностей часів Незалежності. Головною ж причиною цього явища є конкуренція

на території України панросійської та української ідентичностей. Причому проект створення панросійської наднаціональної ідентичності в Україні реалізується дуже активно.

Зважаючи на потужний потенціал впливу (і політико-економічний, і суто військовий), найбільшим ризиком для української національної ідентичності є можливість масштабної підтримки сепаратистських виявів в Україні з боку Російської Федерації. Небезпека полягає в тому, що панросійська ідентичність, на відміну від європейської, спроможна замінити українську національну ідентичність, адже механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення». Тобто відбувається девальвація підстав для існування окремої української національної ідентичності.

Тривала байдужість держави до власного гуманітарного поля, культурних процесів, відсутність відповідної законодавчої та інституційної підтримки призвела до стану тотальної дезорганізації. Тому створення і зміцнення єдиного українського гуманітарного й культурного простору як системи взаємоузгоджених і взаємодоповнювальних знаково-символічних комплексів – це умова виживання нашої країни в сучасному глобальному світі. Вирішення цього питання є невіддільним від формування сучасної української політичної нації в постінформаційних умовах на основі спільних політичних, моральних і духовних цінностей громадян України, від формування іміджу нашої держави на міжнародній арені.

За роки Незалежності Україна так і не змогла створити єдине символічне поле для всього суспільства, яке залишилося диференційованим і залежним від регіональної історико-культурної, мовної, етнорелігійної специфіки. Залишена у спадщину від СРСР частина загальнодержавного символічного простору й нині охоплює низку регіонів України, але актуалізується лише локально. Причому спорадична актуалізація тих чи інших об'єктів відбувається зазвичай за ініціативою не широкої громадськості чи органів влади, а політичних партій і політизованих громадських організацій лівого спрямування; цей сегмент символічного простору не розвивається і поступово деградує. А його надмірна політизація призвела до спалаху сепаратизму, якому відведене чільне місце у фарватері політики імперської реставрації, яку методично впроваджує влада Російської Федерації.

Українське суспільство під впливом різних смислових впливів невпинно сегментується та самовідчужується. Чинне законодавство створює достатні правові основи для анклавного, ізольованого існування соціокультурних спільнот, але не сприяє ані інтеграції їх у загальноукраїнський соціокультурний простір, ані діалогу між ними.

Тривала відсутність комплексної державної інформаційної, гуманітарної, культурної, мовної політики – це також відчутний чинник

у дестабілізації українського суспільства, в посиленні його фрагментованості та світоглядної дезорієнтованості. До цього варто додати й відсутність державної політики щодо формування єдиного відкритого науково-освітнього простору України, наявність якої посилила б випереджальний розвиток національної освітньо-наукової системи, культурної сфери та гуманітарного простору загалом.

Крім того, однією з найбільш значущих загроз формуванню єдиного гуманітарного та культурного поля є системне здійснення іноземними державами, зокрема Російською Федерацією, негативного інформаційно-психологічного впливу на українське суспільство способом проведення інформаційних акцій, операцій, кампаній, які дедалі більше поглиблюють кризу ідентичності в Україні та сприяють відчуженню від суспільства національної культури, переорієнтації споживача на іноземний продукт.

Наслідком цих методичних процесів став сплеск сепаратизму в АР Крим та окремих східних областях України навесні 2014 р. за активної підтримки влади Російської Федерації. Ще у 2009 р. згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в АР Крим¹, для росіян та українців Криму кримські татари і представники інших примусово переселених народів знаходилися на більшій соціальній дистанції (за шкалою Богардуса), ніж українці, які живуть у Криму, жителі Росії, жителі усіх регіонів України поза Кримом. Однак кримські татари відчували меншу соціальну дистанцію від кримських росіян та українців, ніж від усіх інших зазначених груп. У культурному аспекті росіяни та українці Криму вважали жителів Росії більш близькими до себе, ніж жителів будь-якого регіону України.

Визначення Законом України «Про культуру» поняття «національний культурний простір» підкреслює важливість інформаційного складника, книговидання та культурно-мистецького середовища, що, однак, тривалий час було лише декларацією намірів. Для формування й розвитку культурного простору необхідною є динаміка, що й забезпечується присутністю каналів комунікації, збереженням консервативного складника, залученням до перетворень представників експертного середовища. Після повалення диктатури В. Януковича Україна отримала реальний шанс «перезавантажити» владу, здійснити суттєві зміни в управлінській сфері, зокрема для того, щоб наблизити докорінні реформи у сфері культури.

З-поміж низки проблем формування національного гуманітарного простору та національної культури доречно назвати кілька.

¹ *АР Крим: люди, проблеми, перспективи* : аналіт. доп. / Центр Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 10. – С. 2–72.

1. Відсутність в Україні системної інформаційної підтримки культурних процесів. Явища культури та мистецтва залишалися поза широкою увагою засобів масової комунікації і, відповідно, великої аудиторії споживачів культурних благ. Державні інформаційні канали, що спеціалізуються на висвітленні й популяризації культурних подій (зокрема, телеканал «Культура», що так і не був реформований), не отримували жодної підтримки – ані фінансової, ані щодо забезпечення персоналом з команд кризис-менеджерів. Через відсутність інформаційної підтримки ефектні мистецькі події, а особливо ті, що відбуваються в невеликих культурних осередках чи в регіонах, залишаються розрізненими, не інтегрованими в єдиний національний культурний та інформаційний простір.

2. Рудиментарне (традиціоналістське й радянське) сприйняття культури та ігнорування її як чинника економічного розвитку. Необхідно переглянути джерела й механізми фінансування сфери культури, заохотити проектний підхід і допомогти їй стати повноцінним суб'єктом ринкових відносин, розвиваючи її саморегулювання та децентралізацію.

3. Домінування на рівні масової свідомості цінностей радянського часу та їх квінтесенція як культурного продукту сьогодні. Наївно було вважати, що масовий тип радянської людини реалізовуватиме ідеологію ринку іншими, ніж зазвичай, методами («ми робимо вигляд, що працюємо, вони роблять вигляд, що нам платять»). Наші політологи пишалися тим, що у 1992 р. 12,7 % опитаних вважали себе громадянами колишнього Радянського Союзу, у 2013 р. – лише близько 7 % (дані щорічного моніторингу Інституту соціології НАНУ), що начебто свідчило про нехай і повільне, але таки поступове зростання громадянської ідентичності українців, більшість яких починає ототожнювати себе із власною країною. Проте останні події на Донбасі засвідчили, що певна частка його жителів вважає нашу державу «тимчасовим непорозумінням» і вимагає федералізації країни з метою консервації своєї ідентичності та приєднання у перспективі до «стабільного» та «заможного» «русского мира». Навіть серед молоді, як свідчать соціологічні дослідження, є 20 % тих, хто хотів би відновити «радянську планову систему». Саме сепаратизм цього про шарку і було використано владою РФ для впровадження диверсійної війни проти України, в якій «місцевий сепаратизм» став не лише розмінною картою, а й гарматним м'ясом.

До цього потрібно додати й інформаційно-ідеологічні технології проросійської частини українського політикуму напередодні президентських, парламентських чи місцевих виборів, які мають продемонструвати виборцям слабкість Української Держави, соціокультурну несумісність Заходу і Сходу України, переваги євразійської інтегра-

ції перед європейською. Отже, на тлі кризи національної ідентичності тривають розфокусовані, різновекторні, іноді антагоністичні й несумісні за цінностями культурні процеси: регіонально-локалістські (традиціоналістські за своєю суттю та відмежовані від глобальних інфомагістралей), периферійно-колоніальні (вторинні за своєю суттю й орієнтовані на колишню політичну метрополію – культуру РФ), інтегративно-окцидентальні (націлені на тісну взаємодію з євроатлантичними країнами та західною культурою загалом).

За таких складних умов культурна політика невіддільна від політико-економічних і соціальних процесів та відповідних політичних рішень влади. Саме тому об'єктом дослідження є культурна політика в умовах пострадянських суспільно-політичних викликів з акцентом на усвідомленні обмежених ресурсів щодо її впровадження.

Водночас в аналітичній доповіді міститься спроба аналізу щодо того, які складники культурної політики для нашої держави на даному етапі (фактично в умовах військової агресії з боку Російської Федерації) є стратегічно важливими, які механізми доцільно виробити в культурній політиці України для її інтеграції в європейський гуманітарний простір.

Дослідження складається з двох розділів. У першому проаналізовано негативні впливи на українську культуру й констатовано тривалу відсутність зваженої культурної політики, що призвело до системної кризи в Україні. У другому – окреслено основні проблеми культурної діяльності в Україні й державного управління у цій сфері, проаналізовано стан найбільш важливих з погляду суспільного розвитку та курсу євроінтеграції сфер української культури, визначено перспективні напрями державної культурної політики.

1. УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Наслідки ігнорування сфери культури: дегуманізація суспільства і структурна криза культурного процесу

Криваві події зими 2013–2014 рр., різноманітні сепаратистські рухи на Донбасі, анексія Криму – наслідки масштабної гуманітарної катастрофи, коли фундаментальні гуманістичні цінності, глибокі культурні та освітні традиції, світогляд нової генерації українських громадян, втілений у їх мистецьких пошуках, були витіснені потужними хвилями корупційних махінацій, непрофесіоналізмом чиновників, відсутністю виваженої гуманітарної політики держави. Дегуманізація суспільства й жадова наживи тих, хто опинився «при посадах» у сферах культури, освіти й науки, гальмували розвиток і зводили нанівець будь-які зусилля налагодити роботу цих сфер.

Системна криза культури та політичні виклики

Основною причиною дегуманізації українського суспільства і втрати фундаментальних цінностей є те, що, починаючи з кінця 90-х років ХХ ст., українське гуманітарне середовище припинило формувати смисли. Суспільство просувається вперед, а зміст основних гуманітарних процесів залишається тим самим, що й на початку здобуття Незалежності. Творчі спілки, підконтрольні державі культурно-просвітницькі організації обмежуються традиційними формами культури, не маючи нового бачення реальності або ж не висловлюючи його засобами мистецтва. Тим часом гасла та цінності покоління, що розбудовувало державу в перші після розпаду СРСР роки, виглядають уже непереконливо та архаїчно.

Культура є фундаментом, на якому постає та розвивається кожне суспільство. Вона суттєво впливає на зміст його розвитку, формуючи традиції, цінності, ідеологію. За культурою визнається роль соціального гармонізатора, мотиватора позитивних змін у суспільстві, на неї покладається суттєва дипломатична місія у вирішенні зовнішньополітичних питань. У європейській політиці культура розглядається як інструмент вирішення супутніх соціально-економічних проблем, вказується на її можливості в подоланні проблеми зайнятості населення, у впровадженні інноваційних технологій, на її консолідуючий та стабілізуючий потенціал, здатність ведення суспільного діалогу.

Аналіз процесів, що відбувалися в гуманітарному просторі України, а отже, і в її культурі, упродовж останніх років (та й за весь час державної Незалежності), не дає змоги стверджувати, що потенціал культури працював на користь суспільства. Швидше, йшлося про виживання культури як сфери, що не отримувала належної державної підтримки та не мала умов для повноцінного розвитку. Тому національна культура не встигала за суспільством і носила цілком атрибутивний характер, розвиваючись за інерцією радянських часів лише як етнографічний додаток домінуючої радянської (пізніше – російської) культури та ідеології.

Стан культури характеризується загальним поняттям системної кризи, зокрема:

- кризи інфраструктури (застаріла система державних закладів, якими управляють «зверху», і які позбавлені можливостей розвитку поза державним керівництвом);
- кризи людських ресурсів (брак кваліфікованих спеціалістів, культурних управлінців, експертів з питань культури й мистецтва);
- кризи культурно-мистецького середовища (митці позбавлені можливості стати активними суб'єктами культурної політики, формувати попит і пропозицію, їх позиція відносно влади та системи управління культурною сферою є конформістською);
- кризи управління (збереження застарілої управлінської вертикалі, методів розподілу ресурсів, критеріїв призначення на посади);
- кризи фінансової (неефективність методів фінансування, недостатність бюджетного фінансування сфери, відсутність стимулювання позабюджетних джерел);
- кризи правової (недієвість законодавчої «горизонталі» через неузгодженість законодавства стосовно культури з податковим, кримінальним, земельним кодексами);
- кризи світоглядної (вузьке розуміння культури винятково як сфери, не зважаючи на можливості продукування культурою таких важливих демократичних цінностей, як толерантність, громадянська відповідальність, повага до прав і свобод).

Наслідками цього є низка таких негативних явищ: нерозвиненість власного ринку культурного виробництва; нефункціональність таких галузей, як кіно або книговидавництво; очевидна корумпованість небагатьох існуючих державних програм підтримки; недовіра до державних органів, що опікуються культурою, передусім до Міністерства культури України; існування значних розбіжностей та, як результат, повне взаємне відторгнення культури, що розвивається зусиллями громадськості й підтримується приватними фондами, та культури «державної»; відсутність належного експертного супроводу культурних процесів. Своєю чергою, ці явища спричинили більш масштабні суспільні

зміни, з-поміж яких дегуманізація суспільства та соціальна апатія, спотворення фундаментальних цінностей, несформованість єдиних для всієї країни національної пам'яті й культурного простору.

Відсутність зваженої культурної політики в Україні

Українська дійсність є прикладом того, як яскраві культурні феномени з'являються у суспільстві поза будь-якою державною підтримкою. Упродовж десятиріч культура наповнювала змістом найпрогресивніші суспільні процеси й рухи, всіляко підтримуючи суспільство поза ідеологічною машиною СРСР, тож і по його розпаді вона виявила здатність жити поза підтримкою з боку влади. З одного боку, це є виявом життєствердності власне культури та значного потенціалу її активістів, які за найскладніших умов виробляють необхідні суспільству духовні та матеріальні цінності. З другого боку, ігнорування культури державною політикою є критичним і для держави, і для її суспільства, вказуючи на аморальність влади та девіантність її авторитетів.

Реформи у сфері культурної політики та напрацювання нового її формату змушують укотре переглянути причини появи грандіозної прірви між власне культурним середовищем і державними інституціями, наслідком чого є відмова культурної громадськості від будь-якої підтримки з боку держави в обмін на її невтручання. Ця прірва є одним з виразних і водночас мінорних свідчень занепаду в українській культурі, з яким, на жаль, пов'язана ізольованість держави від багатьох культурних процесів, що відбувалися в суспільстві упродовж останнього десятиріччя.

Однією з причин неефективної культурної політики в Україні упродовж останніх років є відсутність бачення представниками державного апарату адекватної її моделі, яка б зважала на необхідність модерування тих чи інших суспільних дискусій. Навпаки, роль держави вбачалася в забезпеченні арбітражу культурних процесів. Іншим хибним сприйняттям культурної політики є бачення її як засобу фінансового забезпечення потреб культури, а профільного Міністерства культури України – як своєрідного «розподільника» бюджетних коштів, тоді як про стратегічне планування розвитку культури, мотивацію культурних процесів і координацію найважливіших подій не йшлося. Критично бракувало професійних кадрів у сфері управління культурою, власне культурних менеджерів, як і відповідного експертного супроводу прийняття рішень з розвитку сфери, що призвело до закритості й корумпованості цього сектору державної політики. Відкритості й демократичності культурних процесів під егідою держави не сприяли загальна схильність до корупційних схем, системи «відкатів» і хабарництва в державі.

Тривалий час переважав архаїчний формат патерналістських стосунків «держава – митець», коли державний бюджет сприймався як певна «кишеня», а звернення митців за підтримкою автоматично означало потрапляння в залежність від влади. Така ситуація є характерною, зокрема, для діяльності національних творчих спілок, більшість членів яких втратили незалежність і політичну незаангажованість.

Негативною є тенденція стосовно ігнорування проблем сучасного мистецтва (театральне, образотворче, музичне тощо) на рівні державної політики. Якщо академічна культура бодай декларативно отримувала державну підтримку (про неї говорили, презентували за кордоном, вона залучалася до державних програм підтримки, на неї спиралися у своїй діяльності творчі спілки), то актуальне мистецтво, що дійсно шукало відповіді на виклики часу та встигало за ним, залишалося для політики *terra incognita*. Відповідно формувався імідж України за кордоном як консервативної країни, а суспільство втрачало інтерес до формальної, далекої від дійсності культури, що обмежувалася офіційними заходами на державному рівні й користувалася радянськими ретроградними псевдомистецькими кліше та підходами.

Відсутність адекватної культурної політики та, відповідно, державної підтримки національних культурних індустрій зумовили відсутність національного продукту в українській масовій культурі, що поступово витіснилася масовою культурою іноземної держави. Це негативно вплинуло на формування національного культурного простору та підштовхнуло країну до таких неминучих ризиків, як сепаратизм та ізольованість від світових інформаційно-культурних процесів. Тож на користь нагальності впровадження адекватної культурної політики говорить той факт, що без неї є неможливою міцна держава, здатна перешкодити виникненню чисельних ризиків.

**Наслідки й ризики культурної кризи:
ізольованість від світових
інформаційно-культурних процесів**

Оскільки культура є явищем насамперед національним, повноцінне її функціонування неможливе без повноцінного функціонування мови. І навпаки, цілісність національної культури дуже залежна від раціонально збалансованої мовної політики держави. Вона, спільно з адекватною культурною політикою, спроможна забезпечити українській культурі соціальний статус культури суверенної нації, тобто єдиної на всьому національному просторі держави. Культура є вагомим чинником консолідації українського суспільства в цілому, яким би національно та культурно розмаїтим воно не було, чинником, спроможним об'єднати ментально різні регіони нашої держави.

На жаль, досі цей чинник частіше ігнорували. Культуру використовували, швидше, як інструмент політичних маніпуляцій, звертаючись до неї лише спорадично, в часи передвиборчих кампаній чи політичних дефолтів.

Національне й культурне розмаїття, як свідчить досвід європейського субконтиненту, насправді є потенціалом у справі побудови політичної нації та сильної неподільної держави. Домінування етнічного трактування ідентичності та орієнтація здебільшого на етнічний складник української культури стояли на перешкоді об'єднанню інтересів усіх громадян та не давали змоги завершити процес формування політичної нації, що водночас провокувало сепаратистські настрої та рухи в різних регіонах держави. Балансування між раціональною мовною політикою та культурними запитами частини регіонів виявилось досить складною справою і не мало позитивних результатів: українська мова у східних і південних регіонах не поширювалася, в інформаційному просторі домінував продукт масової культури Російської Федерації, державницькі інтереси та цінності не мали форм, прийнятних для всіх частин держави.

Культурний простір України є частиною європейського гуманітарного простору. Уже чимало років обговорюються шляхи інтеграції України до Євросоюзу, однак забувається один з найпростіших, уже майже проторених – через культуру. Культурна дипломатія є одним з найпоширеніших у світі інструментів налагодження міжнародних відносин. У той час, як українська культурна громадськість уже інтегрувалася в європейську спільноту, держава виступала на європейській сцені лише під позірними дипломатичними гаслами. Як наслідок, робота державних центрів, що представляють Україну за кордоном, не відкрила реальних можливостей співпраці діячів культури і мистецтва та представляла Україну як державу певною мірою архаїчну, що живе поза сучасними культурними процесами. Дуже обмеженою є кількість заходів на користь утвердження позитивного міжнародного іміджу, зокрема таких як відкриття в Луврі виставки Пінзеля у 2012 р. Більшість подій міжнародного значення за участю держави є традиційно невдалими, як, наприклад, презентація української книги на виставці у Франкфурті. Ізолюваність України від світових та європейських культурних процесів долалася зусиллями українських громадян, і реальна європейська інтеграція, як і світове визнання, уже відбулася. Саме завдяки потужному прагненню остаточного самовизначення українських громадян, що виявилось під час Революції Гідності, європейці сьогодні називають Київ столицею Європи.

1.2. Чинник культури в подоланні системної кризи суспільства

Цінності Революції Гідності та політика культурної дерадянізації

Події листопада 2013 – лютого 2014 р. стали наслідком не лише політичної неспроможності, некомпетентності й корумпованості державної влади, не лише економічної кризи, до катастрофічних наслідків якої наближалася країна. Революцію Гідності спричинили також розходження між владою та суспільством на ціннісно-смысловому ґрунті. Для прибічників Євромайдану Європейський Союз і його альтернатива – Митний союз Росії, Білорусії та Казахстану – були втіленнями різних, багато в чому протилежних систем цінностей. Метою боротьби за збереження курсу на євроінтеграцію і протидії спробам втягнення України в євразійський цивілізаційний простір для сотень тисяч тих, хто стояв на Майдані в Києві та на інших майданах по всій країні, було не стільки підписання Угоди про асоціацію з ЄС, скільки реалізація ідеалів демократичних суспільних відносин, чесного та компетентного державного управління, справедливого розподілу національних багатств, свободи й рівноправності громадян.

Саме із цим в уявленні українців завжди асоціювалися Європа та Захід загалом, тоді як їх геополітична альтернатива окремим політико-олігархічних груп зі східних областей пов'язувалася з етатизмом, авторитарним правлінням, маргіналізацією демократичних інституцій, обмеженням основних прав і свобод людини, корупцією, кричущою соціальною нерівністю, реанімацією архаїчних і реакційних світоглядних парадигм. Для значної частини громадян України, насамперед для молоді, надання переваги східному вектору в зовнішній політиці означало не відкриття нових можливостей для розвитку країни, а загрозу повернення у ще надто пам'ятне минуле, в якому не було місця ані державній Незалежності України, ані повноцінному національному існуванню українців.

Протестні настрої підживлювало й масове усвідомлення того, що діяльність правлячої верхівки здатна остаточно розкласти суспільну мораль, зруйнувати культурну матрицю, на якій зі значними складнощами почала формуватися сучасна ідентичність Українського народу, зрештою, знищити віру в майбутнє України.

Крім того, європейський вибір відповідає викристалізуванню протягом сторіч основним тенденціям національної історії. Модернізація та пов'язані з нею перспективи суспільно-політичного, економічного і культурного розвитку поєдналися в масовій свідомості з вірністю власним традиціям організації соціального та духовного буття, сфор-

мованим у символічному полі європейської культури і не знищеним остаточно за часи перебування в інших цивілізаційних координатах.

Водночас, як ніколи раніше, стала очевидною небезпека, що походить від залишків радянської ідейної (ширше – культурної) спадщини в українській суспільній свідомості. Здатність радянського світогляду трансформуватися в російсько-імперський лише виявила його справжню сутність, незмінну протягом сторіч, і нині він створює природне підґрунтя для сепаратистських настроїв на Сході.

З огляду на це, головним завданням культурної та інформаційної політики має стати остаточно подолання радянських і пострадянських стереотипів у ментальності громадян України, продукування й поширення позитивних смислів, адекватних потребам національної консолідації та збільшення резистентності щодо внутрішніх і зовнішніх деструктивних впливів.

Пропаганда позитивних смислів

Україна переживає жорстку кризу своєї внутрішньої й зовнішньої політики. Негарантованим є не лише подальше існування в нинішніх кордонах, а й сама українська державність. Але, як і будь-яка криза, та, яку ми переживаємо сьогодні, є необхідною і, зрештою, благодійною. Вона виявила ті «хвороби» державного та соціального організму, які були неочевидні у спокійні часи, або на які не звертали належної уваги: цілковитий розвал армії, неспроможність і некомпетентність спецслужб, параліч волі у вищих органах влади, моральна деградація значної частини політикуму, яка навіть в умовах неоголошеної війни ставить приватні й корпоративні інтереси вище за державні.

І головне – фатальний збій у програмі формування національної ідентичності. Не лише розростання інспірованих з-за кордону сепаратистських рухів в окремих регіонах, а й соціологічні дослідження свідчать, що український Схід і Захід дуже далекі один від одного в ментальному плані: різне розуміння історії та сучасної ситуації, різні зовнішньополітичні пріоритети, бачення майбутнього країни. Те, що більшість населення східних областей висловлюється за перебування у складі України і навіть не бажає її федералізації, не має заспокоювати, адже така ситуація була й раніше. Навіть у Криму ще кілька років тому прибічники повної незалежності або приєднання до Росії становили маргінальну меншість. Однак культивоване протягом усіх років існування автономії почуття власної окремішності на світоглядному, ціннісному рівні створювало живильний ґрунт для латентного сепаратизму, який за сприятливих обставин швидко перейшов в активну фазу. Тому навіть за успішного подолання кризи та збереження політичної єдності Української Держави доведеться докласти чимало зусиль для забезпечення її національної єдності.

Потрібно визнати, що формування спільної надрегіональної ідентичності населення України у ближчому майбутньому навряд чи буде можливе на основі спільної історичної пам'яті, мови, релігії. Однак це не означає, що створення спільної меморіальної, мовної, взагалі культурної основи неможливе у більш віддаленій перспективі. Для цього потрібні не разові рішення, а довгострокові програми, і головне – політична воля, наполегливість і послідовність. На даному етапі доцільно зосередитися на імплантації в суспільну свідомість ідей, що не мають виразних політичних конотацій і не будуть використані як привід для конфліктів, протиставлення одних груп населення іншим.

Одними з таких є ідеї соціальної справедливості, солідарності в захисті своїх громадянських прав і свобод, цивілізованого облаштування власного життєвого простору на рівні малих спільнот, субсидіарності управлінських повноважень територіальним громадам включно. Їх пропагандистом і промоутером має бути держава в союзі з неурядовими організаціями. Таким чином, крім іншого, буде створено підґрунтя для довгоочікуваної реформи місцевого самоврядування, спрямованої на благо жителів регіонів, а не на збільшення економічної та політичної потужності регіональних еліт.

1.3. Концептуальні підходи до модернізації культурної політики

Посилення інституційної ефективності культурної політики

Поняття «інституційна ефективність» вказує на наявність засад, що дають змогу державним і недержавним установам солідарно формувати політику у сфері культури, належним чином реалізовувати стратегічні плани та здійснювати об'єктивну оцінку результативності їх виконання.

Одна із причин невдач модернізації українського суспільства полягає в тому, що необхідності реформувати культурну політику не приділялося належної уваги. Трансформація посттоталітарного суспільства упродовж останніх десятиріч не дала очікуваного результату: наявна державна культурна політика не змогла сформувати у громадській свідомості відповідних настанов на інноваційний розвиток. Доводиться констатувати, що й нині у політичного класу відсутнє розуміння значення культури для успіху модернізації суспільства.

Неуважне ставлення до проблем культурного розвитку призвело до виникнення т.зв. феномену культурної пастки, в яку потрапила

низка ініціаторів стратегічних проєктів модернізації. Зміст цього феномену полягає в тому, що без змін у культурній сфері неможливі успішні трансформації в суспільстві. Реформатори пропонували нову систему соціально-економічних відносин, однак посттоталітарне суспільство, поділяючи стару систему цінностей, або не сприймало зміни, або ж реалізація ліберальних доктрин мала протилежні наслідки. «Культурна пастка» – це ситуація, коли згубні й зужиті ціннісні установки стають стійкими нормами життя, котрі роблять будь-яку стратегію модернізації неефективною.

Динамічний розвиток культури має ключове значення для успішної модернізації України. Потрібно відмовитися від помилкової точки зору, що успіх реформ лежить тільки в економічній та соціальній площинах. Успішною трансформація суспільства може бути тільки тоді, коли супроводжується ефективною політикою держави в духовній і культурній сфері.

Актуальними напрямками посилення інституційної ефективності культурної політики є такі.

1. Необхідність піднесення культурної політики програмно-цільового складника. Українській системі планування політики у сфері культури притаманні недоліки, успадковані від радянських часів. Планування зосереджене переважно на необхідності вирішення поточних проблем, і мало уваги приділяється визначенню стратегічних цілей культурної політики.

2. Зміцнення державно-приватного співробітництва у підтримці культури. Доводиться констатувати, що нинішня модель партнерства бізнесу й держави не дає очікуваного результату. На часі стоїть завдання оптимізації державно-приватного партнерства задля створення більш ефективних стимулів для розвитку благодійної діяльності й підвищення інвестиційної привабливості культурної сфери.

3. Необхідність посилення кадрової політики. На жаль, традиція конкурсної кадрової ротації у сфері культури ще не стала нормою, але майбутнє саме за нею. Відкритий і належно організований конкурсний механізм сприятиме зміцненню та розвитку кадрового потенціалу культурної сфери, а також створить перешкоди приходу випадкових людей. Цей напрям також пов'язаний з необхідністю поліпшення управління закладами культури, що передбачає повсюдне впровадження нових менеджерських технологій, викорінення бюрократизму, оновлення управлінських кадрів тощо, оскільки вітчизняні заклади культури багато в чому відстають від зарубіжних за такими критеріями, як ефективність управління, використання новітніх маркетингових та інформаційних технологій. Необхідно опанувати нові організаційні та маркетингові технології задля того, щоб сфера культури стала інвестиційно привабливою.

4. На порядку денному залишається завдання модернізації моделі управління у сфері культури, зокрема її децентралізації. На часі створення організаційних засад, які б уможливили децентралізацію управління закладами культури. Місцеві органи влади повинні мати більше повноважень і, відповідно, ресурсних можливостей для задоволення культурних потреб жителів регіонів.

Законодавчі ініціативи для культурної політики

Як і в інших сферах національної життєдіяльності України, правова база у сфері культури не позбавлена недоліків, частина яких походить із радянської традиції контролювати культурне життя навіть тоді, коли для цього бракує можливостей і реальних мотивацій, із характерним невмінням або небажанням використовувати і стимулювати громадські ініціативи з його організації. Інші недоліки є наслідком конфлікту приватно-корпоративних і суспільних інтересів. Але загальна причина полягає в тому, що культура, попри формальні запевнення, ніколи не була пріоритетом державної політики, і влада не виявляла розуміння її ролі в суспільному розвитку, зокрема в національній консолідації, а також у просуванні національних інтересів за кордоном.

У світі існують різні моделі відносин держави та культури – від англосаксонської політики «протягнутої руки», де навіть за фінансового сприяння держави головна роль у підтримці та сприянні розвитку культури належить громадським організаціям і приватним особам, до континентально-європейської, де, з огляду на історичні традиції, вплив держави на культурні процеси завжди був досить сильним і де в минулому культура іноді служила безпосередньо політичним інтересам. Україні варто орієнтуватися на обидві моделі, беручи від кожної те, ефективність чого доведена часом, і що відповідає нашим традиціям, умовам і потребам сучасного життя.

Одними з *напрямів удосконалення правової бази культурної політики*, головних на сьогодні, можна назвати такі.

1. Законодавче забезпечення реорганізації національних творчих спілок задля подолання радянської спадщини у формах і засобах функціонування та перетворення їх на справжні осередки творчих процесів, формування нових тенденцій у сфері культури.

2. Нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, яка б уможливила забезпечення більш раціонального використання форм і механізмів державно-приватного партнерства для реалізації перспективних культурних проєктів.

3. Розширення можливостей участі громадських неприбуткових організацій у збереженні та актуалізації культурної спадщини.

4. Оптимізація чинного законодавства стосовно підтримки та розвитку культурних індустрій, зокрема кінематографії.

5. Посилення відповідальності за порушення законів про охорону культурної та археологічної спадщини. Усунення «правових лакун», які дають змогу приватним особам, установам та організаціям нехтувати суспільними інтересами й міжнародними зобов'язаннями України у цій сфері.

Упровадження інновацій у культурній діяльності

Специфіка інноваційної культури полягає в тому, що вона базується на цінностях розвитку суспільства й людини. У сучасному глобальному світі можуть успішно розвиватися тільки суспільства, побудовані на інноваційній культурі, тому такий тип культури необхідно розглядати як стратегічний ресурс, від якого залежить стабільний розвиток України.

Розвиток інноваційної культури спрямований на становлення індивідуальної творчої діяльності, зокрема на забезпечення суспільного розвитку завдяки створенню креативного середовища та розкриттю потенціалу творчих особистостей. Поняття «інноваційна культура» означає готовність суспільства та його інститутів до сприйняття нового, а також спроможність брати участь у запровадженні новацій. Інноваційна культура перешкоджає поширенню застарілих форм суспільної організації – відсталості й містечковості. Висока інноваційна культура підтримує у суспільстві процеси оновлення та сприяє їх неминучості. Нова культурна політика як складник стратегії модернізації України має базуватися на розвитку креативного потенціалу нації та створенні умов формування творчого середовища. У такому розумінні інноваційна культура є змістовним складником модернізації українського суспільства.

Недостатньо, щоб успіх модернізації суспільства пов'язувався винятково зі збільшенням кількісних соціально-економічних показників. Успішна модернізація України можлива в умовах, коли ініціаторам реформ вдасться вийти з описаної вище «культурної пастки» і сконцентрувати увагу на проблемах розвитку інноваційної культури. Це, зокрема, означає відмову від розуміння людини винятково як сили, що виробляє товари й послуги, та визнання її суб'єктом, що продукує нові знання та цінності.

Є підстави стверджувати, що Україна має неабиякі шанси на стабільний розвиток та успішну модернізацію. Інноваційний прорив цілком можливий завдяки розвитку культурної політики, коли новітні виробничі технології та управлінські рішення будуть підкріплені цінностями, спрямованими на розвиток і модернізацію.

Критеріями ефективності інноваційної діяльності у сфері культури має бути, зокрема, зростання (порівняно із зарубіжними) конкурентоспроможності українського культурного продукту і закладів культури.

Важливим критерієм має бути підвищення економічної самодостатності закладів культури, яка має забезпечуватися, з одного боку, використанням сучасних маркетингових та інформаційних технологій, із другого – протекціонізмом державних органів влади, зокрема завдяки створенню сприятливих умов для залучення спонсорських ресурсів.

Важливим пріоритетом розвитку інноваційного потенціалу української культури є забезпечення змістовної гармонії між інноваційною і традиційною національною культурою. Вміння оптимально використовувати надбання національної самотності, зокрема впроваджувати політику культурної пам'яті, є засадничим чинником інноваційної культури. Історія дає чимало прикладів успішного вирішення цієї складної проблеми, зокрема корисним є досвід Японії, країн Південної Азії, де національні традиції сприяли технологічному прогресу. Необхідно знайти унікальну формулу гармонії між національними традиціями, що створюють самотність Українського народу, та інноваціями, характерними для постіндустріального суспільства.

Ще одним пріоритетом (з огляду на сучасні соціально-економічні реалії українського суспільства) є забезпечення доступності культурних благ для широких верств населення, серйозною перешкодою чому є поширення бідності, адже для багатьох громадян відвідування театру, художніх виставок або купівля книжок є недоступними внаслідок високої вартості за незначних доходів. Упровадження сучасних інформаційних і цифрових технологій сприятиме наближенню культурних благ до широких верств населення. Розвиток державно-приватного партнерства, що надає додаткове фінансування, також сприятиме більшій доступності закладів культури та культурних благ для населення.

Необхідно більш широко використовувати комп'ютерні технології в забезпеченні інноваційного розвитку культури. Так, чимало закладів культури або не мають своїх сайтів, або вони малоінформативні. На порядку денному стоїть завдання створення єдиних культурологічних інтернет-порталів, які б надавали користувачам вичерпну інформацію про події культурного життя в регіонах.

2. ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

2.1. Пріоритетні напрями культурного розвитку в контексті поточної ситуації

Національна культура – це єдиний органічний комплекс, і завданням держави є підтримка та сприяння розвитку всіх її сегментів. Однак пріоритетного сприяння заслуговують ті, що відповідають критеріям масовості, сприйнятливості до інновацій, впливу на суспільну свідомість, зокрема на формування національної пам'яті, репрезентативності для зарубіжної аудиторії. Їх розвиток пов'язаний із розвитком країни згідно із сучасними цивілізаційними стандартами і водночас зі збереженням її культурної спадковості.

Динамічний музей

Реформування музейної справи в наш час пов'язане зі змінами у підходах до засвоєння інформації та організації освітньої і просвітницької діяльності з подальшою демократизацією суспільного життя і зростанням у ньому ролі громадських ініціатив, а також зі світоглядними змінами, зокрема розвитком екологічної свідомості, переосмисленням ролі культури в сучасному світі, антропоцентричним ставленням до дійсності. Не можна не помітити зв'язок сучасних тенденцій у розвитку музейної справи з такими напрямками історичної науки, як історія ментальностей та мікроісторія.

Нині, в ідеалі, музей є не лише сховищем незмінних і непорушних цінностей (хоча, безумовно, функції збереження й дослідження залишаються пріоритетними), а живим, різноманітним і мінливим середовищем з варіативними формами інтерпретації і трансляції згаданих цінностей, у якому відвідувач є не пасивним споживачем заготовленого на роки вперед інформаційного продукту, а активним суб'єктом пізнавального процесу.

Сучасний музей має відповідати таким вимогам:

- зберігати ліпші традиції передачі суспільству істинних культурних цінностей, бути науково-дослідницьким та освітнім центром;
- оновлюватися відповідно до розвитку культури й суспільних запитів, застосовувати інноваційні форми й методи для демонстрації та інтерпретації своїх колекцій;

- бути чутливим до потреб окремих груп та індивідуальних відвідувачів, прагнути використовувати діалогічну форму спілкування;
- бути інтегрованим у конкретне соціальне середовище, а також важливим чинником у житті місцевої громади;
- уміти співпрацювати з неурядовими організаціями та бізнес-структурами;
- витримувати конкуренцію з індустрією розваг, оскільки зазвичай людина, присвячує музею так само як і розвагам, своє дозвілля.

В Україні важливою подією, що стимулювала творчі пошуки в музейному середовищі, стала реалізація проекту «Динамічний музей» як складника напряму «Динамічна культура» Фонду Ріната Ахметова «Розвиток України». У 2012 р. у межах цього проекту був проведений конкурс серед музеїв України на одержання грантів на суми до 10 млн грн і до 250 тис. грн. Претенденти мали запропонувати проекти з модернізації власної діяльності відповідно до сучасних тенденцій у розвитку музейної справи. Переможцями стали Державний природознавчий музей НАНУ України у Львові з проектом «Природничий музей: від теорії еволюції життя до практики Живого музею» (грант у 10 млн грн), Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» із проектом «Актуальний музей: стратегія динамічного розвитку» (об'єднаний грант у 500 тис. грн)².

Про критерії відбору більш детально уявлення можна скласти на основі виділених експертною радою сильних сторін проектів згаданих музеїв і тих, що вийшли у фінал конкурсу:

- відхід від монологічного способу спілкування з відвідувачами (натомість їм пропонується активна участь у засвоєнні інформації, яку надає музей; при цьому дуже важливо вміло обирати адекватну аудиторію мову комунікації);
- чітке визначення цільових аудиторій і створення оптимальних умов для задоволення їх потреб, зокрема створення пізнавально-розважального середовища для дітей і підлітків;
- оптимальне використання сучасних мультимедійних засобів;
- розширення діяльності за межі основної експозиції способом створення тимчасових виставок, у т.ч. пересувних;
- освітня діяльність у музейному середовищі (семінари, тренінги, видання літератури);
- активна співпраця з іншими установами, зокрема освітніми й науковими.

Одними з напрямів культурної політики держави мають бути заохочення подібних ініціатив з боку українського бізнесу, сприяння

² *Динамічний музей* – проект підтримки музеїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.museums.org.ua/pages/project_history

міжнародній співпраці музейних установ на рівні виставкової діяльності, запрошень іноземних фахівців, стажувань у закордонних музеях, міжнародних конференцій і семінарів та інших форм обміну досвідом.

Кіно

У сучасному житті кіно виконує кілька важливих функцій. По-перше, як один з наймасовіших і найбільш видовищних видів мистецтва воно справляє масштабний і глибокий вплив на суспільну свідомість, у т.ч. на світогляд, естетичні уподобання, політичні переконання, національну пам'ять. По-друге, як одна з найпотужніших культурних індустрій воно здатне впливати на економіку країни та окремих регіонів. По-третє, кінематограф створює певний образ країни та нації, а отже, є засобом їх репрезентації у світі. Тому для України, яка має давні кінематографічні традиції, розвиток кінематографії є одним із пріоритетних завдань культурної політики.

На жаль, протягом 1990-х – початку 2000-х років відбувалася цілковита деградація галузі: катастрофічне скорочення кіновиробництва, зменшення можливостей кінопоказу, занепад кіностудій, зниження рівня кіноосвіти. Останні роки спостерігалося певне поліпшення ситуації, однак не настільки, щоб радикально змінити її на краще і закласти тенденції сталого розвитку.

У 2011–2013 рр. стрімко зросло фінансування кіногалузі: у 2011 р. – 95,8 млн грн зі 110 запланованих, у 2012 р. – 137,4 млн грн зі 163 запланованих, у 2013 р. – 131,7 млн грн зі 144 запланованих. Для порівняння: у попередні 10 років фінансування коливалося від 57,5 млн грн у 2007 р. (заплановано 49,2 млн) до 4,3 млн грн у 2009 р. (заплановано 5 млн)³.

У 2014 р. на створення й розповсюдження національних фільмів планувалося виділити близько 115 млн грн, проте й ця сума може бути зменшена внаслідок загальної економічної кризи (порівняно з фінансуванням кіно у європейських країнах ці цифри видаються незначними). Також запроваджено певні податкові пільги стосовно виробництва, розповсюдження, демонстрування національних фільмів.

Сьогодні в Україні діє близько 430 кінозалів, але, на думку експертів, для того, щоб забезпечити рентабельність виробництва українських фільмів, їх має бути в кілька разів більше. Однак саме по собі збільшення кількості кінотеатрів не вирішить проблему, адже нині кінотеатри орієнтуються на показ фільмів, які гарантовано дадуть прибуток, тобто передусім американських. Скасування податку на

³ *Zaim* за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html>

прибуток від показу національних фільмів могло б стати стимулом для збільшення кількості їх сеансів у час, найбільш зручний для відвідувачів. Це сприяло б ознайомленню з українським кіно більш широкого кола глядачів і зростанню його рентабельності.

На сьогодні відвідуваність кінотеатрів (15 млн за рік у 2011 р., 16 млн у 2012 р.) не досягла навіть рівня 1995 р. (36 млн), не говорячи про 1993 р. (127 млн), 1992 р. (211 млн) і 1991 р. (416 млн)⁴.

Ефективність державної фінансової підтримки кіновиробництва характеризують такі цифри: у 2011 р. було завершено 3 ігрові повнометражні фільми та 5 неігрових, 2012 р. – 11 ігрових фільмів, 9 неігрових, 2013 р. – 20 ігрових фільмів, з яких повнометражних – 14, короткометражних – 6; 15 – неігрових.

Протягом 2013 р. у національний кінопрокат вийшли 7 вітчизняних повнометражних стрічок (з них 4 створені за державної фінансової підтримки), що, за оцінкою Державного агентства України з питань кіно, є рекордною кількістю, та 1 збірка короткометражних стрічок⁵ (для порівняння: у кінопрокат Німеччини щорічно виходять 80–90, іноді 100 німецьких фільмів⁶).

Основними проблемами національного кінематографу, крім згаданих вище, є такі:

- відсутність системного підходу до його розвитку. На практиці кіновиробництво, розповсюдження та кінопоказ в Україні ще не становлять єдиного процесу, як у країнах з розвиненою кінематографією. Унаслідок цього існує диспропорція між кількістю створених фільмів і тих, що потрапляють на екрани кінотеатрів, тому говорити про кіноіндустрію в Україні поки що можна лише умовно, адже вона перебуває лише на стадії формування. Реальним виходом могло б стати впровадження продюсерської системи, яка в умовах кіноринку забезпечує взаємодію та функціонування усіх суб'єктів кінематографії – виробників, дистрибуторів і демонстраторів. Така система передбачена Законом України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. № 9/98-ВР, але створення умов для її реального функціонування й досі є проблема-

⁴ *Культура*: стат. інформація (1990–2012 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵ *Звіт* за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dergkino.gov.ua/media/text/zvit_2011.htm; *Звіт* за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно у 2011–2012 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dergkino.gov.ua/media/text/zvit_2012.htm; *Звіт* за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html>

⁶ *Бауман С.* Без центральної влади. Механізм підтримки кіно в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kinoart.ru/ru/archive/2011/05/n5-article19>

тичним: забезпечення переходу на продюсерську систему організації та фінансування виробництва національних фільмів було визначене як одна із цілей Державної програми розвитку національної кіноіндустрії на 2012–2017 роки, концепція якої, розроблена Державним агентством України з питань кіно, так і не дістала схвалення Кабінету Міністрів України;

- неефективна система державної фінансової підтримки. Передбачений Законом України «Про кінематографію» спеціальний рахунок фінансової підтримки національної кінематографії має поповнюватися коштами від збору на розвиток національної кінематографії – джерелом формування спеціального фонду Державного бюджету України для фінансування виробництва національного фільму на кожен поточний рік у частині доходів; від видатків загального та спеціального фондів Державного бюджету України на державні програми розвитку кінематографії. Однак закон про збір на розвиток національної кінематографії й досі не прийнятий, тому це джерело наповнення не діє. Отже, фінансування покладається майже повністю на Державний бюджет і ставиться в залежність від інтересів тих чи інших зацікавлених осіб або груп та їх лобістського потенціалу у Верховній Раді. У Франції та Німеччині, наприклад, подібні фонди формуються способом зборів із кінотеатрів, телевізійних служб, інтернет-провайдерів, розповсюджувачів відео, що робить їх незалежними від впливу державної влади та парламентської кон'юнктури, забезпечує стабільність і прогнозованість надходжень.

Актуальне мистецтво

Українське актуальне мистецтво є цікавим для світу і Європи, зокрема завдяки підвищеній чутливості, сміливості та критичності – якостям, зумовленим непростими процесами суспільних і політичних трансформацій молодій державі. У 2013 р. Україна вкотре взяла участь у Венеційській бієнале, найстарішій із нині існуючих арт-виставок, яку доречно було б назвати олімпіадою сучасного мистецтва.

Альтернативи їй у міжнародному масштабі немає – і як події культурної дипломатії, і як важливій національній презентації (для участі держава виділила близько 1 млн грн). Особливістю українського проекту на 55-й Венеційській бієнале був молодий вік учасників, однак самого лише факту участі у престижній події недостатньо: із вуст професіоналів у сфері актуального мистецтва лунає критика щодо багатьох організаційних моментів (невідпрацьовано стратегію репрезентації відповідними роботами, недосконалою є процедура відбору проектів, недостатнім – *PR*-супровід).

Успішну участь у наступній, 56-й Венеційській бієнале варто готувати заздалегідь, удосконаливши процедуру відбору проектів, по-

дбавши про його відповідність загальній концепції виставки, забезпечивши вчасне й гарантоване фінансування, адекватний бюджет і прозорість відбору проєктів, можливості участі. Для цього необхідно створити належну інституцію чи раду, що представлятиме інтереси держави та мистецької спільноти.

Сучасне мистецтво неможливе без спілкування. Україна є ініціатором комунікативних заходів у сфері актуального мистецтва, таких як Київська міжнародна бієнале сучасного мистецтва та Щорічний міжнародний форум *ART KYIV Contemporary*, що проводяться на базі Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький Арсенал». У вересні 2014 р. спільними зусиллями мистецької громади та органів влади відбудеться Друга Київська бієнале – подія, що підтверджує статус столиці України як міжнародного динамічного культурного центру. Сподіваємося, майбутня подія матиме ще більш вагомі результати й резонанс, ніж попередня, скликавши до України художників, кураторів, журналістів із багатьох куточків світу, запропонувавши багату на заходи освітню частину, дискусійні майданчики та паралельні програми в інших містах України.

Характерно, що Щорічний міжнародний форум *ART KYIV Contemporary* позиціонує себе саме у форматі простору для відкритої мистецької комунікації. Ця непересічна подія об'єднує художників, кураторів, колекціонерів, інституції сучасного мистецтва з метою формування і активного поля їх взаємодії для обміну досвідом та думками, і творення аудиторії, збагачуючи знаннями численних відвідувачів.

Актуальне мистецтво розвивається в Україні здебільшого завдяки зусиллям, коштам та ентузіазму культурної громадськості. Миттєво реагуючи на виклики сучасного світу, візуальне мистецтво, театр, музика мають ефект живої, реанімаційної сили, необхідної нашому суспільству. Тому держава має нарешті подбати про серйозну підтримку багатьох мистецьких проєктів. Час і поступ вимагають від нас створення фундаментальної інституції – Національного музею сучасного мистецтва. Використовуючи організаційний досвід «Мистецького Арсеналу» та дослідницький потенціал Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, залучивши провідних (і вітчизняних, і зарубіжних) фахівців із *contemporary art*, держава стане засновником і головним меценатом у дуже важливій справі культурного розвитку.

Україна заслуговує на те, щоб мати свій аналог Центру Жоржа Помпідю, базою для створення якого має бути великий науководослідний центр, у якому працюватиме команда, здатна просувати сучасне українське мистецтво, налагоджувати зв'язки між різними його діячами, вести ґрунтовні мистецтвознавчі дослідження, відсте-

жувати й аналізувати розвиток сучасного образотворчого мистецтва, театру та музики в Україні. Водночас важливим буде забезпечення традиційних функцій музею, таких як створення фондів, колекціонування, проведення виставок тощо.

До цього важливого рішення підштовхують і професійні здобутки українських митців, які, досягнувши високого фахового рівня, виявилися позбавленими можливості втілювати власні ідеї в мистецтво. Такий музей потрібен і для престижу нашої держави у європейському культурному просторі.

Культурна спадщина

Україна – територія, де перетиналися впливи багатьох культур і цивілізацій – від найбільш архаїчних до сучасних, багато з яких були автохтонами на нашій землі. В Україні немає жодного регіону, де не залишилося б спадщини древніх культур, існування яких не нараховувало б кілька тисяч років. Проблема полягає в дослідженні й актуалізації цієї спадщини, введенні її в культурне життя країни, залученні до освітніх програм, приверненні до неї уваги європейської та світової наукової громадськості.

Культурна спадщина України має стати дієвим чинником сучасного життя, який активно позначатиметься на формуванні суспільної свідомості, відіграватиме важливу роль у становленні ідентичності Українського народу як політичної нації, служитиме запобіжником від негативних зовнішніх впливів і внутрішніх деструктивних процесів. Об'єкти культурної спадщини мають становити єдиний символічний простір країни – те, на чому базується історична пам'ять і національний світогляд народу.

В Україні діють 608 державних і комунальних музеїв, у т.ч. 50 зі статусом національних. У них зберігається близько 12,7 млн експонатів основного фонду. Протягом 2013 р. на виставках та експозиціях музеїв понад 22,3 млн відвідувачів мали можливість ознайомитися із 1,5 млн експонатів, що складає 11,7 % від загальної кількості предметів основного фонду⁷. Також діє 61 історико-культурний заповідник. Нині під питанням знаходиться статус музеїв і заповідників Криму та доля їхніх колекцій. Державний реєстр нерухомих пам'яток України містить 4719 пам'яток, з-поміж яких 891 – національного, а 3828 – місцевого значення⁸. Насправді їх набагато більше, тому інтенсифікація роботи з укладання згаданого реєстру є нагальною по-

⁷ *Мережа* та діяльність музеїв у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁸ *Державний реєстр нерухомих пам'яток України. Пам'ятки національного значення*/ Міністерство культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294593>

требою, оскільки досить часто пам'ятки стають об'єктами комерційного інтересу, жертвами недбалства або зловмисних намірів.

Україна інтегрує свій досвід і науковий потенціал у міжнародну діяльність зі збереження культурної спадщини. Вона приєдналася до Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, Європейської культурної конвенції, Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини, Європейської ландшафтної конвенції, Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи. У 2013 р. ратифіковано Рамкову конвенцію Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства. Ці міжнародні документи зміцнюють національну правову базу, сприяють підвищенню ефективності практичної діяльності у цій сфері.

Однак збереження та актуалізація культурної спадщини ускладнюється низкою проблем соціокультурного, політичного і правового порядку.

1. Символічний простір України, матеріалізований у пам'ятках історії та культури, формувався під різними цивілізаційними впливами й нині складається з багатьох недостатньо узгоджених сегментів. Виявлення в ньому смислової єдності потребує копіткої праці істориків, філософів і культурологів. У нинішньому стані він навряд чи може бути основою формування національної пам'яті як цілісного комплексу ідей, уявлень, цінностей.

2. Недостатнє фінансування, нерівномірний розподіл коштів і не завжди ефективне їх використання ускладнюють роботу зі збереження та відновлення пам'яток, через що значна їх частина втрачає атрактивність і не може бути включена до екскурсійних і туристичних маршрутів.

3. Недосконалість чинного законодавства, зокрема законів України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805 ІІІ, «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. № 1626-ІV призводить до того, що такі дії, як навмисне (або через недбалство) спотворення зовнішнього вигляду чи знищення пам'яток, забудова буферних зон об'єктів, що є у Списку світової спадщини ЮНЕСКО тощо, залишаються майже без правових наслідків.

Необхідне радикальне оновлення правових, організаційних і технічних засобів збереження та актуалізації культурної спадщини. Має бути підвищено відповідальність за завдання шкоди і знищення пам'яток, і разом з тим впроваджено прозорі та зрозумілі норми державно-приватного партнерства, діяльності благодійників і меценатів у справі її збереження та використання на користь суспільства.

Потребує модернізації й управління об'єктами культурної спадщини, заповідниками та музеями, що передбачає набуття їх співробітниками нових компетенцій, зокрема у сфері маркетингу, залучення

додаткових джерел фінансування, проектної діяльності, інформатизації, реклами. При цьому має бути забезпечено збереження традицій, наукових і практичних здобутків у пам'яткоохоронній і музейній справі, накопичених протягом десятиріч. Також необхідно позбутися порочної практики призначення на керівні посади в музейних установах і державних історико-культурних заповідниках непрофесіоналів, осіб без належної освіти й досвіду. Подібна кадрова політика не сприймається громадськістю та компрометує відповідальні за неї органи державної влади.

Книговидання

Більшість українського книжкового ринку нині перебуває під контролем Російської Федерації. Найбільші книжкові мережі в Україні (зокрема «Книжковий супермаркет», «Літера», «Буква» та низка інших) є дочірніми відносно російських мереж або виконують їх маркетингову функцію, тому вони цілеспрямовано просувають російську книгу. Оптова книжкова торгівля в Україні також повністю під контролем з боку ринку Російської Федерації. Наприклад, харківський ринок «Барашово» та київський «Петрівка» приймають російську книжкову продукцію на кілограми – це переважно т.зв. російський «секонд хенд» (книги, що не продалися в РФ), а отже ця продукція не оподатковується, держава не стягує з неї мита.

Соціологічні дослідження, що проводилися кілька років поспіль Міжнародним фондом «Відродження», засвідчують: більшість українців готові читати українською мовою, а більшість від цієї більшості надають перевагу українській книзі. Отже, цих людей позбавляють права читати рідною мовою. Через посилене просування російської книжки найбільшими книжковими мережами українські видавництва існують на неринкових засадах. Замкнене коло: споживач є, але немає відповідної пропозиції. І це – проблема держави.

Видавнича справа – одна з найбільш рентабельних галузей у світі. У сусідніх Російській Федерації та Білорусі книговидавництво посідає четверте-п'яте місце за прибутковістю. За даними різних експертів, в Україну щороку легально завозять близько 70 млн примірників книжок, тоді як загальний наклад українських видань становить понад 50 млн примірників, із яких 50 % – підручники й навчальні посібники, що друкуються за державним замовленням. Кількість книжок, які видають в Україні тиражем до 500 примірників сягає близько 40 % загальної кількості назв, накладом до 1 тис. – 20 %, до 5 тис. – 32 %. Таким чином, понад 80 % українських книг виходять накладом до 5 тис. За таких незначних показників присутність української книги на ринку є мізерною. Обсяг тіньового» книжкового ринку та контрабандного імпорту, за найскромнішими підрахунками, становить

половину реалізації. Ринок фактично монополізований продукцією іноземних видавців (зокрема, частка реалізації російської продукції становить 90 %)⁹.

Чимало видавництв готують книги в Україні, але друкують їх у Росії, Словаччині, Чехії, Німеччині, Італії, Китаї, Туреччині, через те, що витрати на друк за кордоном менші, ніж в Україні.

На сьогодні українській книзі конкурувати за ціною з російською вкрай складно, оскільки в Росії видавці мають податкові преференції та власну паперово-сировинну базу. Саме тому українські книги апріорі за собівартістю дорожчі за російські. Порівняно з нашими сусідами, де книговидавництво є індустрією, говорити про українську відповідну галузь як про індустрію не можна.

Одним із можливих протекціоністських заходів є запровадження імпортного мита як компенсаційного заходу субсидування нашими сусідами цієї галузі. З одного боку, це важіль для стимулювання власного книговидавництва, з іншого – можливість заробляти на імпортній книзці через надходження до бюджету від імпорту.

Ще однією проблемою є гальмування розвитку мережі книгорозповсюдження україномовної книжки. Експерти зазначають, що більшість із великих діючих мереж в Україні мають в основі російський капітал, належать певним видавничим структурам, тому зазвичай продають власну продукцію та продукцію дочірніх компаній (переважно зроблену в РФ) і майже не працюють над поширенням української книги. Мережі мають на ринку частку реалізації 15–17 %, а 83 % залишаються роздрібними (це окремі книгарні та кіоски). Українські видавці неодноразово наголошували, що головною проблемою галузі є відсутність державного протекціонізму щодо розповсюджувальних мереж книги українського виробництва та україномовної книги зокрема.

Держава також має допомогти організувати цивілізовану систему ціноутворення. У західних країнах із ринковою економікою принцип ціноутворення простий: ціну визначає видавець і дає змогу дистриб'юторам або посередникам її знижувати чи збільшувати (але лише в межах ціни, визначеної видавцем). Як не парадоксально, в Україні книга для читача коштує удвічі дорожче за її реальну собівартість.

Крім того, серйозною проблемою є корупція у сфері державної підтримки книговидання в Україні. Бюджетні кошти, які скеровують

⁹ Наведено сумарні дані за результатами Звіту про результати дослідження видавничого ринку України 2007–2011 рр., маркетингових і аналітичних оцінок Асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів, матеріалів Книжкової палати України, «круглого столу» книговидавців у межах IV міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал».

на підтримку вітчизняної книги, перетворюються на елемент формування нових корупційних структур, а не на реальний елемент захисту ринку й підтримки національного друкованого продукту.

Пріоритетом влади в культурній діяльності має стати максимальне сприяння розвитку української книговидавничої сфери та книгорозповсюдження як основний складник державної гуманітарної стратегії України. Це питання не лише гідних інвестицій в інтелект нації, а й прагматичних перспектив: українське книговидавництво має всі шанси стати однією з передових галузей підприємництва (нові робочі місця, а також суттєве поповнення бюджету). Протягом останніх 20 років Україна фактично так і не зміцнила цю стратегічно важливу ділянку економіки й культури.

Обнадійливим став факт засідання 22 травня 2014 р. у Клубі Кабінету Міністрів України Міжвідомчої комісії з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження під головуванням віце-прем'єр-міністра України Олександра Сича та представників видавничого й книгорозповсюджувального ринків. На порядок денний були винесені доленосні питання, зволікання якими упродовж останніх 20 років згубно позначилося на галузі:

- взаємодія влади та громадських організацій у питаннях книгорозповсюдження;
- податкові пільги для видавців;
- захист українського книжкового ринку від надмірного імпорту;
- державне замовлення на книги;
- розвиток мережі книгорозповсюдження.

Вирішення усіх цих питань на користь українського, а не іноземного (як було раніше) виробника спроможне зробити істотний поштовх до активізації всього гуманітарного поля в Україні, підвищення якості освіти й читацької культури населення, не говорячи про формування єдиного інформаційно-смыслового та інтелектуального поля в Україні.

2.2. Мовна політика у перспективі суспільного консенсусу

Вироблення та впровадження ефективної мовної політики у період суспільної кризи, коли мовне питання набуває конфліктогенного потенціалу, може йти шляхом компромісів між основними політико-регіональними центрами впливу. Із цим пов'язана така небезпека, як поспішне прийняття рішень, спроектованих не під далекоглядні та довгострокові перспективи, а під хисткий поточний момент, що визначається ситуативною боротьбою політичних сил за владу. Зазначена залежність від політичних, а точніше, групових, партійних

інтересів лише шкодить виробленню ефективної моделі мовної політики в Україні, яка постійно потерпатиме від ревізійонізму з боку різних політичних таборів і не матиме нічого спільного із задоволенням реальних потреб громадян у мовно-культурній сфері.

Тому головним методологічним принципом мовної політики має стати ціннісно-смысловий консенсус на основі врахування історичної та регіональної специфіки України, реальних соціологічних показників, результатів дослідження мовної ситуації в кожному регіоні, області, районі.

«Політикоцентризм» у мовній політиці мислить шаблонно, наприклад, насаджує хибну тезу про українсько-російську двомовність як опозиційність, через що на задній план відступають мовні проблеми, не представлені в цій дихотомії, тому нехтується одиначне й те мовно-культурне різноманіття, що є на місцях.

Варто погодитися з низкою дослідників, що мовна ситуація в Україні набагато складніша. Немає жодної іншої європейської країни, де мова етнічної меншини набула б такого самого поширення, що й державна мова, а державна була б на певних територіях мовою меншості населення¹⁰. Чинний Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03 липня 2012 р. № 5029-VI здатен лише погіршити ситуацію, оскільки практично урівнює російську мову з державною українською і ставить її у привілейоване становище відносно інших мов національних меншин, на що вказувалося у висновку Венеціанської комісії від 17 грудня 2011 р.¹¹

Закон майже унеможлиблює перетворення державної мови на мову міжнаціонального спілкування – єдине, що може реально забезпечити культурну єдність української громадянської нації. Водночас упровадження регіональних мов або мов меншин у роботу місцевих органів державної влади, самоврядування, судочинства, освіти, науки та інші сфери тією мірою, якою це передбачено законом, може мати наслідком взаємне незрозуміння та відчуження регіонів. При цьому зростатиме тяжіння останніх до країн, які є для них культурними метрополіями. Політичні наслідки цих тенденцій ми відчули в АР Крим і на Сході України.

Така ситуація потребує вироблення нової мовної політики і водночас ревізії її понятійного апарату, оскільки той, яким користували-

¹⁰ *Мовна політика та мовна ситуація в Україні : Аналіз і рекомендації* / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 363 с.

¹¹ *Висновок* щодо проекту закону «Про засади державної мовної політики» // Європейська Комісія за демократію через право / Венеціанська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/2012/07/2011_11.html

ся до цього часу, не позбавлений внутрішніх суперечностей і не повною мірою відображає реальні потреби мовних груп.

Сьогодні чинне законодавство, крім поняття «державна мова», оперує також поняттям «регіональні мови». Однак термін «рідна мова» є значно точнішим за останній, оскільки враховує ситуацію, коли громадяни, визнають свою належність не до того мовного простору, який відповідає їх національній самоідентифікації, а до іншого (ідеться передусім про російськомовних громадян України не російського, а українського та іншого етнічного походження).

Варто зауважити, що значний крок стосовно подолання «політикоцентризму» в мовній політиці був зроблений дослідниками з різних країн, які працювали над проектом «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи» (2006–2008 рр., у межах програми *INTAS*). Вони дійшли висновку, що принцип, відповідно до якого не «національність», а «рідна мова» визначає права носіїв інших мов, крім української, є новим і поки що не застосовується в Україні. Але його впровадження могло б усунути незручності й непорозуміння, що виникають при застосуванні критеріїв «національність» і «вживання мов», на яких традиційно формувалися засади мовної політики. «Вживання мов» – неефективний критерій, оскільки в Україні поширеним явищем є білінгвізм, зокрема таке явище, як «ситуативні двомовці», які підлаштовуються під комунікативне середовище¹².

Окреме місце посідає проблема мов меншин, що стосується не лише задоволення потреб реально існуючих мовних груп, а й збереження міноритарних мов як частини культурної спадщини відповідних етносів. Зрозуміло, що цей термін потрібно розуміти буквально і не намагатися застосовувати його до мов, які не є міноритарними.

В умовах політичної кризи кінця 2013 – початку 2014 рр., особливо перед загрозою зростання зовнішньої експансії, політичний складник у мовній політиці знов бере гору, оскільки основний фокус порядку денного спрямований на потреби і права мешканців українського Півдня і Сходу України. Компроміс, який не вперше шукає тиме центральна влада України, стосуватиметься не лише регіональних економік, фінансових питань та адміністративних повноважень, а й мовно-культурної сфери.

Однак перед тим, як говорити про задоволення мовних потреб населення окремих регіонів, необхідно чітко окреслити механізми та інструменти, що посилюватимуть позиції державної мови, як це

¹² Масенко Лариса. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз / Лариса Масенко // Мовна політика та мовна ситуація в Україні : Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 96–131.

роблять іноземні уряди, адже згідно із законами низки країн кожна держава має право поширювати державну мову на власній території та вимагати від своїх громадян лояльного ставлення до неї та елементарного знання.

Тому політизована південно-східна проблема в жодному разі не знімає з порядку денного питання реформування мовної політики і щодо державної мови, і щодо мов меншин. Крім її законодавчого забезпечення, необхідні також значні політико-адміністративні зусилля для того, щоб українська мова принаймні не почувалася в рідному домі напівсиротою, як це було упродовж усіх років Незалежності. Стратегічною ж метою має стати створення в Україні дворівневої системи, в якій українська повинна одержати загальне поширення як єдина мова державного управління, основна – освіти, науки, культури, у перспективі – мова міжнаціонального спілкування на всій території країни. Регіональні мови або мови меншин можуть безперешкодно застосовуватися в межах відповідних мовних спільнот насамперед як головне джерело їх ідентичності й засіб культурної комунікації з країнами, де ці мови є державними.

2.3. Посилення культурної присутності України в Європі

На сьогодні одним із виявів інноваційних зрушень у сфері культури є політика культурної дипломатії, орієнтована на сприяння та промоцію української культури за кордоном. Розширення можливостей представлення національної культури в міжнародному просторі є стратегічним пріоритетом Української Держави з огляду на перспективи, що відкриваються в культурній сфері у зв'язку з поновленням євроінтеграційного курсу України. Від ефективності зазначеної політики залежить вирішення таких питань:

- поліпшення міжнародного іміджу та утвердження авторитету України як успішної держави;
- налагодження багатовекторної плідної співпраці з іноземними партнерами та реалізація на регулярній основі різноманітних копродукційних проектів;
- підвищення конкурентоспроможності національних мистецьких і культурних продуктів на світовому культурному ринку.

Культурна дипломатія є особливою сферою дипломатичної діяльності, що використовує культуру як інструмент і засіб досягнення цілей зовнішньої політики. У практичному вимірі вона передбачає встановлення більш змістовних і динамічних міжнародних зв'язків, ніж дипломатія традиційна. Серед її сучасних прикладів – діяльність українських культурних представництв за кордоном, покликаних

забезпечити присутність України та української культури в інформаційному просторі інших держав, створити надійне підґрунтя для регулярних культурних обмінів тощо.

Ці представництва діють у складі закордонних дипломатичних установ України у форматі культурно-інформаційних центрів, створених на виконання Указу Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» від 20 лютого 2006 р. № 146/2006. Їх основним завданням є сприяння розвитку співробітництва України з державою перебування у сфері культури, освіти, науки й техніки, туризму, фізичної культури та спорту. Організацію роботи культурно-інформаційних центрів покладено передусім на Міністерство закордонних справ України.

Станом на грудень 2013 р. у європейських країнах існувало 17 таких культурно-інформаційних центрів: в Австрії, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Греції, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Молдові, Польщі, Португалії, Румунії, Туреччині, Угорщині, Франції, Чехії. При Посольстві України у ФРН діє інформаційно-культурна агенція України. З лютого 2012 р. розпочато роботу щодо утворення культурно-інформаційного центру у складі дипломатичної установи в м. Санкт-Петербурзі.

Звичай діяльність центрів обмежується протокольними заходами або ж інформаційно-роз'яснювальною роботою (з нагоди Дня Соборності та Свободи України, Міжнародного дня рідної мови, Шевченківських днів тощо), відзначеннями щорічних та ювілейних дат, шануванням пам'яті видатних українців.

Прикладів діяльності, що передбачає довготривалі зв'язки та співпрацю, на жаль, небагато. Це, зокрема, «Ніч культурних центрів» (14–15 червня 2013 р.) у межах співпраці культурно-інформаційного центру України в м. Бухаресті з культурними інститутами й центрами країн ЄС, об'єднаними в організацію *EUNIC* (м. Бухарест), а також підписання Договору про співробітництво між Державною архівною службою України та Державними архівами Бельгії (27 березня 2013 р.), який забезпечує вільний доступ співробітників до відкритих архівних документів і допоміжної інформації.

У межах реалізації Протоколу про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини Республіки Польща на 2009–2012 рр. реалізовувався українсько-польський проект «Європейський стадіон культури». Він позиціонувався як вияв культурного, артистичного та громадського співробітництва в межах організації фінальної частини чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012» за участю українських та польських урядових і неурядових організацій, партне-

рів акції та міст-господарів турніру. У межах проекту відбулося 350 культурних заходів.

Водночас культурно-інформаційний центр при Посольстві України в Естонській Республіці сприяв налагодженню співробітництва Міжнародного туристичного агентства «Україна-Русь» з естонськими культурологічними організаціями, бізнесовими й туристичними компаніями, а також українськими громадськими організаціями в Естонії.

Ці приклади свідчать, що лише деякі з культурно-інформаційних центрів ведуть активний пошук закордонних партнерів, надають необхідну інформаційну допомогу та консультації представникам ділових кіл країни акредитації щодо особливостей українського законодавства, організації презентацій українських інвестиційних проєктів.

Тому, підсумовуючи роботу культурних представництв України за кордоном упродовж 2011–2013 рр., можна окреслити певні невтішні тенденції їх діяльності:

- малочисельність штату й відсутність фахівців із культурного менеджменту ускладнюють презентацію національної культури та її промоцію на міжнародній арені;
- серед заходів, здійснюваних центрами у європейських країнах, переважають такі, що обмежуються поширенням інформації про Україну і не передбачають перспектив культурного співробітництва;
- поширювана про Україну інформація переважно стосується минулого Українського народу та його традиційної культури; поза увагою залишається розвиток актуальної культури та громадянського суспільства;
- у більшості випадків за дипломатичними угодами криються суто формальні заходи, пов'язані з обмінами делегаціями, не виправдано велику частину яких становлять чиновники дипломатичних служб чи профільних міністерств, що створює лише видимість роботи, ставить під сумнів її змістовну частину й доцільність загалом.

Оскільки організацію роботи культурно-інформаційних центрів покладено не лише на Міністерство закордонних справ України, а й на Міністерство культури України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Державний комітет телебачення та радіомовлення України, варто посилити їх участь у плануванні роботи відповідних культурних представництв Української Держави за кордоном.

Наприклад, раніше Міністерство культури України фактично не долучалося до роботи культурно-інформаційних центрів. За три останні роки воно спромоглося підтримати діяльність вітчизняних культурних представництв за кордоном хіба що наданням відповід-

них інформаційних матеріалів та сувенірної продукції. Винятком є підтримка низки заходів у Національному культурному центрі України в м. Москві (святкові концерти, культурно-мистецькі акції, присвячені державним святкам). Відомо, що Міністерство залишало без відповідей звернення посольств України про допомогу в підготовці заходів, здійснюваних культурно-інформаційними центрами. Як наслідок, у Міністерстві культури України відсутні аналіз та прогнозування роботи останніх, моніторинг їх потреб і можливостей.

Нині Українська Держава майже самоусунулася від популяризації власної культури за кордоном. За неї цю справу здійснюють переважно українські митці, громадські діячі в Україні й діаспорі, які є активними учасниками багатьох презентаційних заходів. Нерідко саме представники відповідних спільнот працюють для просування українського культурного продукту за кордоном значно більше за дипломатів чи державних культурних менеджерів.

У зв'язку з викладеними проблемами актуальним є створення істотно відмінної від існуючої моделі культурної дипломатії та політики культурної промоції України в Європі. Ідеться про формування мережі високопрофесійних та ефективних культурних інституцій, що працюватимуть збалансовано в одній ідейній і технологічній площині, а головне – матимуть автономний статус. На таких засадах працюють авторитетні іноземні культурні інституції: Британська Рада, Французький інститут, Гете-інститут, Польський Інститут, Інститут Сервантеса тощо.

Промовистий приклад: законом Франції про міжнародні відносини від 27 липня 2010 р. було створено Французький інститут, загальна чисельність установ якого у світі – 101. Крім нього, функціонує 161 офіс служби культурної співпраці й діяльності та 445 товариств «Альянс Франсез». Кількість щорічних культурних маніфестацій, що знайомлять за кордоном із творчістю французьких митців – близько 50 тис. На міжнародному рівні виділяють три пріоритети французької культурної політики: поширення сучасного мистецтва у всіх його формах, поширення французької культури та реалізація культурного розмаїття, зміцнення професійного потенціалу та мистецьких зв'язків.

Україна може запозичити ефективні моделі з європейського досвіду для посилення своєї культурної присутності в Європі та світі. Тому на часі створення Мережі Українських Інститутів (робоча назва) у столицях провідних країн.

2.4. Співпраця держави та громадянського суспільства: оптимальна модель культурної політики

За роки Незалежності не вдалося створити головну ланку успішного врядування – забезпечити участь структур громадянського суспільства у виробленні політики. У спадок від радянських часів дісталася практика, коли в культурній сфері державні рішення схвалювалися у непрозорий спосіб, при цьому часто не враховувалися позиції зацікавлених професійних груп, зокрема творчих колективів та експертів. Як наслідок, політика у сфері культури була непослідовною і потерпала від кон'юнктурних чинників.

І сьогодні однією з причин незадовільної культурної політики є низька якість підготовки рішень, оскільки органи виконавчої влади та місцевого самоврядування уникають публічних консультацій або ставляться до них формально, а отже, їм не отримують належної підтримки з боку інститутів громадянського суспільства.

Однією з головних умов успіху в упровадженні реформ є налагодження продуктивного діалогу з усіма зацікавленими учасниками культурного процесу – громадськими інституціями, творчими колективами, експертним середовищем, науковими установами. Власне реформа має починатися зі створення механізму консультацій, який би забезпечив спільну відповідальність за якість культурної політики і державних органів управління, і недержавних суб'єктів. Успіху можна досягти тільки за умов переходу від адміністративного до демократичного стилю урядування.

Демократичне управління культурним процесом повинне мати такі складники:

- підготовка проекту програми реформ на базі якісного аналізу наявних проблем;
- визначення конкретних способів вирішення цих проблем;
- залучення усіх зацікавлених суб'єктів культурного процесу до обговорення програми;
- урахування в реалізації реформ інтересів суб'єктів культурного процесу.

Контроль за впровадженням реформ має здійснюватися органами державного управління спільно із зацікавленими недержавними інституціями – учасниками культурного процесу.

Таким чином, створюється сприятлива ситуація, коли органи управління та інститути громадянського суспільства мають можливість висловити свої позиції та оцінки, які репрезентують їх інтереси.

Необхідні такі кроки для налагодження продуктивної співпраці з інститутами громадянського суспільства та зацікавленими суб'єктами культурного процесу. *По-перше*, посилити інституційну ефективність відповідних підрозділів органів управління для проведення спільної роботи і консультацій з недержавними організаціями. Останні мають відбуватися без бюрократизму, з максимальним інтелектуальним результатом. Для цього службовці, які відповідають за налагодження зв'язків із громадськістю, повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію. *По-друге*, необхідно забезпечити об'єктивний характер консультацій, коли їх тематика й коло учасників з боку недержавних організацій не залежать від суб'єктивних уподобань керівників різного рівня. *По-третє*, доцільно з урахуванням вимог поточного моменту оновити внутрішньовідомчу нормативну базу, що визначає механізм проведення консультацій.

Практика публічних консультацій має стати повсякденною. Доцільно, щоб максимальна кількість службовців середньої ланки органів управління і в Міністерстві культури, і в регіонах брали участь в обговоренні із представниками громадянського суспільства рішень, що схвалюються. Також необхідно передбачити форми відповідальності за ухилення від консультацій. Загалом на порядку денному стоїть завдання сформувавши у службовців органів управління розуміння необхідності запровадження публічних консультацій через діалог задля підвищення результативності культурної політики.

Водночас від інститутів громадянського суспільства потрібна активна діяльність, спрямована на підтримку реформи державної культурної політики, зокрема пропагування необхідності розвитку культури як базису модернізації українського суспільства. Для цього інститути громадянського суспільства, зокрема представники експертної спільноти, повинні консолідувати свої зусилля над роботою зі створення програмних документів, що визначатимуть стратегію розвитку культурної сфери. У середовищі експертів і мистецької громадськості мають сформуватися установки, спрямовані на надання методичної та інтелектуальної допомоги органам управління.

Можна сформулювати такі **завдання для органів управління у впровадженні оптимальної моделі культурної політики.**

1. *Створення умов для залучення громадян до культурного простору.* Це базовий рівень культурної політики, безпосередньо спрямований на роботу з населенням. Зазначений напрям сприяє становленню інститутів громадянського суспільства, підвищенню культурного рівня громадян і вихованню почуття патріотизму. Актуальність цього напрямку пов'язана з тим, що в суспільстві спостерігаються небезпечні процеси, які свідчать про зменшення доступності культурних благ для широких верств населення.

Згідно з даними Держстату України кількість відвідувань театрів за рік скоротилася з 17,6 млн на рік у 1990 р. до 6,7 млн у 2012 р. Це при тому, що кількість професійних театрів в Україні збільшилася зі 125 у 1990 р. до 132 у 2012 р.

Аналогічна тенденція спостерігається і щодо відвідувань концертів. Так, кількість концертних організацій за роки Незалежності збільшилася із 44 у 1990 р. до 88 у 2012 р. Водночас кількість слухачів на концертах зменшилася з 15 млн на рік у 1990 р. до 4,6 млн у 2012 р.

Незважаючи на те, що в Україні чисельність музеїв збільшилася з 214 у 1990 р. до 592 у 2012 р., спостерігається тенденція до зменшення кількості їх відвідувань з 31,8 млн у 1990 р. до 22,4 млн у 2012 р.

Загалом за роки ринкових трансформацій культурна сфера зазнала відчутних втрат. Так, за даними статистики, спостерігається зменшення кількості масових та універсальних бібліотек із 25,6 тис. у 1990 р. до 19,2 тис. у 2012 р. Відповідно відбувається зменшення бібліотечного фонду із 419 млн примірників у 1990 р. до 315 млн у 2012 р.

За цей період також зменшилася й кількість демонстраторів фільмів із 27,2 тис. у 1990 р. до 1,7 тис. у 2012 р. Відповідно зменшилася кількість глядачів на сеансах із 552 млн у 1990 р. до 16 млн у 2012 р.

Спостерігається зменшення чисельності клубних закладів із 25,1 тис. у 1990 р. до 18,5 тис. у 2012 р. Відповідно зменшується кількість місць у клубах із 6,5 млн у 1990 р. до 4,7 млн у 2012 р.

Однією, проте не єдиною причиною зазначених тенденцій є розвиток інтернету й інформаційних технологій, що сприяють поширенню культурного продукту. Зменшення кількості відвідувачів закладів культури відбувається також унаслідок відчуженості широких верств населення від культурного процесу та зниження доступності культурних благ для багатьох громадян через їх високу вартість. Водночас тенденція падіння відвідуваності традиційних культурних закладів (театрів, бібліотек, музеїв, концертних залів) свідчить про те, що вони багато в чому виявилися відірваними від реальних проблем життя й сучасних форм комунікацій. Одним із пріоритетних завдань інноваційної політики є подолання цього розриву.

Мета базового рівня культурної політики полягає у створенні умов, які б забезпечили залучення широких верств населення до культурного процесу. Це, зокрема, розвиток профільних навчальних закладів, підтримка роботи будинків культури та аматорських художніх колективів, поширення культурного туризму, пропаганда культури через засоби масової комунікації, а також організація різноманітних клубів за інтересами, залучення учнівської молоді до творчої діяльності, проведення виставок, підтримка краєзнавчих програм, пропаганда і збереження культурної спадщини, підтримка народних культурних традицій.

Основна робота в цьому напрямі має здійснюватися структурами місцевого самоврядування та органами регіональної влади. Перед ними стоять завдання подолати негативні тенденції відчуження пересічних громадян від культури, особливо від національних традицій.

2. *Оновлення матеріально-технічної бази культури*, зокрема модернізація обладнання культурних закладів, їх технічне переоснащення, комп'ютеризація, ремонт будівель і комунальної інфраструктури.

Зазначена робота здебільшого є сферою відповідальності центральних і регіональних органів влади. Матеріальна база української культури, за винятком деяких об'єктів, перебуває у вкрай незадовільному стані. Для вирішення комплексу цих проблем необхідні цільові державні програми. З огляду на значний обсяг коштів, необхідних для їх реалізації, не обійтися їй без залучення спонсорських ресурсів на основі приватно-державного партнерства.

3. *Проведення наукового аналізу та вироблення стратегічних засад політики держави у сфері культури*. Цей напрям передбачає розроблення програмних документів, упровадження яких уможливило б забезпечення розвитку культурної сфери. Сюди також можна віднести роботу зі створення нормативно-правових актів, розроблення проєктів, спрямованих на забезпечення економічної самодостатності закладів культури та інтеграцію української культури у світовий інформаційний простір. Одним із пріоритетних завдань цього напрямку є робота з вивчення лішого зарубіжного досвіду функціонування закладів культури та визначення способів його імплементації у вітчизняну практику.

Україна й досі залишається на індустріально-аграрному рівні розвитку. Метою нової культурної політики має стати формування людини, здатної до продуктивного існування та засвоєння нових форм життєдіяльності в сучасних умовах глобалізованого світу. Тому модернізацію України варто розглядати насамперед як освоєння нових культурних смислів, пов'язаних із більш високими технологічними укладами, новими суспільними інститутами та більш ефективною організацією державного управління.

ВИСНОВКИ

1. В українській суспільній свідомості до цього часу не подоланий «культурний розрив», який є спадком пострадянського періоду. Суть цього явища полягає в тому, що, позбувшись монополії радянського світогляду, українське суспільство не спромоглося сформувати сучасну національну ідентичність. У результаті в громадській свідомості існують, з одного боку, рецидиви пострадянського менталітету, із другого – триває формування нових ціннісних установок, притаманних ліберальному суспільству. Тож постає завдання опанувати зміст загальноєвропейських цінностей у громадському житті, політичній та економічній діяльності, сфері управління.

2. Суспільно-політичні події кінця 2013 – початку 2014 рр. обумовили появу в суспільстві сподівань на те, що нова влада зупинить деструктивні процеси в гуманітарній сфері, створить політичні та правові умови для розвитку національної культури. Ці сподівання сприяють суспільній підтримці реформування культурної політики.

3. Перспективи реальної, а не декларативної євроінтеграції висувують на перший план завдання модернізації культурної політики відповідно до європейських стандартів. Оновлена культурна політика має супроводжувати подальше реформування державних інститутів і розвиток інститутів громадянського суспільства. Також на порядку денному – формування інноваційної культури, що базуватиметься на цінностях розвитку суспільства та людини. Нова культурна політика як складник стратегії модернізації України має орієнтуватися на збільшення креативного потенціалу нації, створення умов для формування творчого середовища.

4. Культура має стати ціннісним фундаментом реалізації реформ, успіх яких може бути забезпечений тільки тоді, коли вони супроводжуватимуться ефективною політикою держави в духовній сфері. Необхідно донести до істеблішменту думку, що культура – це вагомий чинник піднесення національної економіки, зокрема її інноваційного потенціалу. Державні діячі повинні усвідомити, що культурна політика є настільки ж важливим складником модернізації, як і економічна політика.

5. Реформування культурної політики не буде дієвим без участі в ньому громадськості – творчих спілок, дослідних центрів, інших зацікавлених організацій. Тому особливого значення набуває підвищення ефективності публічних консультацій. Ця форма роботи поки що недостатньо використовується органами влади, відповідальними за

культурну політику. Системні та продуктивні консультації із громадськістю, відкрите обговорення перспективних напрямів культурної політики є доцільним з огляду на необхідність зменшення конфліктності й вироблення консолідованої позиції. Публічні консультації із представниками громадянського суспільства допоможуть державним інституціям у повсякденній роботі, сприятимуть ефективному здійсненню політики.

6. Престиж роботи в культурній сфері, рівень соціальної захищеності її працівників є досить низькими. Матеріально-технічна база та інфраструктура багатьох закладів культури перебувають у незадовільному стані. Зважаючи на масштаби «старіння» основних фондів, очевидно, що обмежених бюджетних ресурсів недостатньо для їх оновлення. Тому доцільними є новачі в діючій моделі приватно-державного партнерства задля підвищення інвестиційної привабливості сфери культури та залучення до неї спонсорських ресурсів.

7. Необхідні кардинальні зміни в кадровій політиці задля унеможливлення поширення непотизму, бюрократизму та низького рівня менеджменту. Також необхідно здійснити департизацію культурної політики й унеможливити порочну практику, за якої політичні сили залучали заклади культури для створення власного реноме або для досягнення групових меркантильних цілей.

8. Держава повинна підтримувати національну культуру у всій її різноманітності. Однак окремі її сфери мають пріоритетне значення з погляду суспільного розвитку. Тому ближчим часом доцільно особливо зосередитися на вжитті таких заходів: а) сприяння розвитку творчих індустрій, які відкривають широке поле для інноваційної діяльності, позитивно впливають на навколишнє соціальне середовище, є перспективними з економічного погляду, формують привабливі образи України та українців; б) збереження та популяризація культурної спадщини як основа національної самобутності; в) створення сприятливого податкового й інвестиційного клімату для розвитку книговидавничої та книгорозповсюджувальної сфери в Україні, її захисті від зовнішньої експансії.

9. Важливим напрямом культурної політики є презентація національної культури за кордоном. Аналіз роботи культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України в Європі засвідчив, що вони в цілому неефективно виконують це завдання й неспроможні належним чином посилювати інтеграцію України в європейський культурний простір. Оскільки заходів культурної дипломатії, здійснюваних у межах діяльності культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України, недостатньо для ефективної промоції української культури, на даному етапі постає питання про залучення

до цього процесу професійних культурних менеджерів і представників громадськості.

10. Активне просування української культури в Європі та світі спроможне забезпечити створення Мережі Українських Інститутів (робоча назва) у всіх європейських столицях, а в подальшому – у світових. У їх роботі може бути використаний досвід успішних європейських культурних інституцій (Французький інститут, Польський Інститут, Гете-інститут, Британська Рада, Інститут Сервантеса, Російський центр науки і культури тощо), які ефективно здійснюють культурну дипломатію та промоцію культури своїх держав.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Виконати завдання стосовно сфери культури, визначені в новій Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, схваленій 27 лютого 2014 р., зокрема розробити Концепцію гуманітарного розвитку України та Закон України «Про національне культурне виробництво». Ці програмні документи мають розроблятися Міністерством культури України та профільним комітетом Верховної Ради України за участю широкого кола фахівців і представників недержавних структур. Проекти мають пройти всебічне обговорення в середовищі експертів, у творчих колективах та на спеціалізованих науково-практичних конференціях. Реалізація зазначених нормотворчих ініціатив має спрямовуватися на підвищення якості культурного продукту й доступності для широких верств населення культурних благ, а також забезпечення конституційних прав людини на вільний розвиток національних культур.

2. Оптимізувати механізм фінансування закладів культури за рахунок бюджетних коштів. Мета цієї роботи полягає в підвищенні ефективності використання обмежених бюджетних ресурсів. Необхідно створити механізм, який би забезпечував бюджетне фінансування актуальних проектів, спрямованих на інноваційний розвиток. Зазначений механізм має гарантувати відкритість бюджетних витрат Міністерством культури України, зокрема реципієнти бюджетної підтримки повинні публічно звітувати про витрати державних коштів.

3. Запровадити відчутні податкові преференції для приватних компаній, що підтримують заклади культури. Внести відповідні зміни до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Створити механізм, який би дав змогу не тільки представникам бізнесу, а й усім бажаючим громадянам брати участь у такого роду благодійній діяльності, наприклад через заснування громадського фонду, ресурси якого могли б поповнюватися за рахунок цільових внесків. Ідея створення такого фонду базується на припущенні, що суспільство усвідомлює необхідність усебічної підтримки сфери культури. Якщо робота такого фонду буде максимально прозорою, можна очікувати, що пересічні громадяни охоче робитимуть посильні внески. Контроль за витратами цього фонду могла б здійснювати Громадська рада при Міністерстві культури України.

4. Запровадити перехід до нової моделі податкової політики для виробників україномовного культурного та медійного продукту (му-

зика, книги, кіно), зокрема способом прямих субсидій чи звільнення їх від податків і встановлення певного відсотка національної продукції для всіх учасників.

5. Налагодити системну роботу з інформування широкої аудиторії про визначні події культурного життя й досягнення українських митців. Розробити цільову державну програму з інформаційної підтримки культурного процесу, метою якої було б усебічне сприяння просуванню українського культурного продукту.

6. Приділити увагу проведенню науково-практичних конференцій і семінарів, присвячених визначенню способів і засобів інноваційного розвитку української культури. Ці заходи стимулюватимуть наукові дослідження в напрямі осмислення змісту інновацій у сфері культури, зокрема, це стосується визначення чітких критеріїв інноваційної культурної діяльності. Результатом такої роботи має стати розроблення конкретних державних планів інноваційного розвитку окремих сфер культури.

7. Здійснювати державну кадрову політику у сфері культури виключно на конкурсних засадах. Керівники закладів культури, які отримують фінансування з державного бюджету, повинні обиратися відкрито, мотиви їх призначення мають базуватися на чітко визначених критеріях.

8. Налагодити перепідготовку управлінців середньої ланки, зокрема організовувати стажування, професійний обмін і вивчення досвіду роботи закладів культури в європейських країнах. Запровадити практику атестацій працівників закладів культури, що фінансуються бюджетним коштом.

9. При розширенні повноважень регіонів під час конституційної реформи та реформи місцевого самоврядування не допустити законодавчого закріплення їх гуманітарної автономії, оскільки це призведе до розриву загальнодержавного культурного та освітнього простору, формування квазінаціональних локальних ідентичностей і створить підґрунтя для політичного сепаратизму.

10. У законодавчій діяльності щодо мовної політики відмовитися від ідеї спеціального статусу для окремих мов національних меншин, оскільки це може призвести до юридичних і політичних спекуляцій.

11. Окремою державною програмою запровадити безкоштовні курси вивчення української мови (в умовах політичної кризи це можливо здійснювати на волонтерських засадах за допомогою активістів громадських організацій).

12. Гарантувати викладання (поряд з українською) недержавної мови в навчальних закладах тих адміністративних одиниць, де частка осіб, для яких ця мова є рідною, сягає або перевищує 50 %; викладання цієї мови пропонувати як предмет у всіх школах (винятково

за згодою батьків, щоб україномовні діти не ставали заручниками ситуації). У навчальних закладах із недержавними мовами викладання запровадити обов'язковий випускний іспит з української мови.

13. Розширити можливості державно-приватного партнерства у сфері збереження культурної спадщини, реалізації гуманітарних проєктів, розвитку творчих індустрій.

14. Внести зміни до чинного законодавства, зокрема до законів України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», Кримінального кодексу, Кодексу про адміністративні правопорушення з метою посилення відповідальності за незаконне привласнення, знищення або спотворення культурних та археологічних пам'яток, заповідних територій.

15. Урегулювати на законодавчому рівні питання фінансової підтримки вітчизняного кінематографа, спираючись на досвід провідних «кінематографічних» країн Європи.

16. З метою підтримки української книги вжити заходів, що забезпечать наявність у книгарнях не менше 50 % україномовних книг; звільнення книгорозповсюджувачів і видавців від сплати податку на прибуток терміном на 3 роки; надання українським мережам книгорозповсюдження пільг на комунальні послуги, довгострокового й вигідного кредитування, соціальної реклами тощо; активну боротьбу з контрабандою, передусім російської книги; створення Інституту книги як окремої фахової інституції, що професійно займатиметься книжковою політикою, підтримкою актуальних і соціально-важливих проєктів, закупівлею авторських прав за кордоном та підтримкою перекладів української книги іншими мовами.

17. Оптимізувати роботу культурно-інформаційних центрів у складі закордонних представництв України, зокрема підготувати і внести зміни до Положення «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» в частинах стосовно посилення його кадрового потенціалу та розширення завдань і функцій; забезпечити роботу центрів фахівцями із культурного менеджменту й переглянути суто представницький характер їх діяльності; розробити програму промोційної діяльності культурно-інформаційних центрів; проводити регулярний моніторинг діяльності центрів, їх потреб і можливостей.

18. Для створення Мережі Українських Інститутів за кордоном вжити таких заходів: розробити за участю представників влади, експертного середовища, діячів культури та мистецтва концепцію їх діяльності, не звужуючи питання представлення культури до її популяризації; визначити режим фінансування, який би заохочував участь зацікавлених підприємницьких кіл у роботі Мережі Українських Інститутів і відповідав вимогам державно-приватного парт-

нерства, а також розглядав культуру як чинник економічного та соціального розвитку держави; передбачити організацію роботи Мережі Українських Інститутів як операторів міжнародної культурної діяльності України в Європі; надавати пріоритетність їх відкриттю в тих європейських столицях, у культурній співпраці з якими Україна найбільш зацікавлена.

**УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА:
ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ**

Матеріали засідання «круглого столу»
8 червня 2014 року

8 червня 2014 р. у Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» з теми **«Українська культурна політика: проблеми та пріоритети»**. Для обговорення було запропоновано аналітичну доповідь, підготовлену відділом гуманітарної політики НІСД «Проблеми та пріоритети модернізації української культурної політики», а також такі питання.

1. Проблеми формування культурної політики в умовах подолання системної кризи в Україні.

2. Пріоритетні напрями культурного розвитку на даному етапі.

3. Перспективи інтеграції українського культурного простору в європейський гуманітарний і культурний ландшафт.

До участі в дискусії було запрошено провідних науковців, експертів неурядових організацій, представників Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших установ та організацій.

В обговоренні взяли участь:

Сергій АНЖИЯК

заступник керівника управління культури і духовності, завідувач відділу з питань духовного розвитку Головного управління з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України

Анатолій АСТАФ'ЄВ

завідувач сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

Олексій ВАЛЕВСЬКИЙ

провідний науковий співробітник сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор державного управління

Лариса ВЕНЕДИКТОВА

науковий співробітник наукового відділу Національного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса

Марія ВЕРГОВСЬКА

науковий співробітник Національного музею народної архітектури та побуту України

Ярослав ЖАЛІЛО

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Заслужений економіст України

Володимир ЗАГРИВЕНКО

керівник культурно-екскурсійної фірми «Святослав», кандидат політичних наук

Сергій ЗДІОРУК

завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений діяч науки і техніки України

Андрій ІЩЕНКО

старший науковий співробітник сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук

Валентина КАРЛОВА

доцент кафедри державної служби та кадрової політики Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління

Микола КАРПЕНКО

завідувач сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

Наталя КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ

завідувач Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності

Людмила КОПТЄВА

головний консультант Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності

Світлана КРИЛОВА	завідувач кафедри соціології Академії муніципального управління, доктор філософських наук, професор
Олександр ЛИТВИНЕНКО	головний консультант сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
Світлана ЛОЗНИЦЯ	науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії НАН України, кандидат філософських наук
Віталій ЛОЗОВИЙ	головний науковий співробітник сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор історичних наук, професор
Віталій МАТВЄЄВ	завідувач кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Університету новітніх технологій
Моазмі ГУДАРЗІ	аташе Посольства Ісламської Республіки Іран в Україні
Геннадій НАДТОКА	директор Державного інституту молодіжної політики, доктор історичних наук, професор
Максим НАКОНЕЧНИЙ	аспірант відділу гуманітарної політики НІСД
Андрій ПАВЛОВСЬКИЙ	помічник ректора Дипломатичної академії України
Ольга ПРОКОПЕНКО	аспірантка відділу гуманітарної політики НІСД
Надія РЕВЧУК	старший консультант Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності

- Олександр РЕДКОЛІС** головний спеціаліст Департаменту у справах національностей та релігій Міністерства культури України
- Оксана РОЗУМНА** старший консультант сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
- Олександр РОМАНОВСЬКИЙ** ректор Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні», доктор педагогічних наук, професор
- Ольга САВЧЕНКО** вчений секретар Національного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса
- Альона САДОВСЬКА** аспірантка кафедри соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України
- Лідія САМОЙЛЕНКО** завідувач відділу культурної політики Головного управління з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України
- Микола СКИБА** радник Міністра культури України, директор громадської організації «Агенція культурних стратегій»
- Ірина СОЛОВЕЙ** стратег громадської організації «Гараж Генг», співзасновниця платформи соціальних інновацій «Велика Ідея»
- Михайло СТЕПИКО** головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки

Катерина СТЕПИКО

аспірантка відділу гуманітарної політики НІСД

Олена СУШИЙ

завідувач лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, кандидат філософських наук, доцент

Володимир ТОКМАН

заступник завідувача відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

Сергій ТРИМБАЧ

голова Національної спілки кінематографістів України

Олександр ЧАЙКА

заступник директора Національного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса

Назіп ХАМІТОВ

провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії НАН України, доктор філософських наук, професор

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент

РЕФЕРОВАНІ ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

Ярослав ЖАЛІЛО, *перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Заслужений економіст України*, підкреслив важливість вироблення ефективної культурної політики в сучасних умовах, зокрема в її комплексності, що недостатньо усвідомлюється суспільством та управлінською елітою в Україні. Зазначив, що ефективна культурна політика є важливим складником забезпечення системних заходів у житті суспільства. Існує чимало проблем, з якими пов'язане вироблення культурної політики. На думку Я. Жаліла, це і відчутне ментальне неприйняття суспільством тих чи інших кроків влади у сфері культури, і вплив на національну ідентичність певних суперечностей між регіонами України, і нерозкритий людський потенціал у культурі як головний із чинників конкурентоспроможності нашої країни у світі. Варто констатувати недостатні кроки нашої держави щодо здійснення культурної політики, адже культура відіграє потужну роль у відтворенні кожної з націй. Для того, щоб не відставати від інших складників, які відтворюють потенціал нації, культура має бути динамічною, конкурентоспроможною, сучасною. Я. Жаліло також підкреслив, що науковий колектив НІСД неодноразово порушував питання стосовно подальшого розвитку гуманітарної та, зокрема, культурної сфери, що знайшло своє відображення в аналітичній доповіді колективу НІСД «Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання».

Сергій ЗДІОРУК, *завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений діяч науки і техніки України*, акцентував увагу на тому, що культура не менш важлива для суспільства, ніж економіка, політика, воєнна безпека та інші чинники. Від того, як громадяни ідентифікують себе та представляють свою країну у світі, залежить і їх майбутнє. Події, що сталися в Україні упродовж поточного півріччя, особливо у Криму та на Донбасі, засвідчують, що останні 20 років у нашій державі була відсутня послідовна, цілеспрямована, ефективна культурна політика, яка б надавала можливість усім громадянам України незалежно від віку, статі й походження розуміти історичні, ціннісні орієнтації й бачити місце свого народу у су-

часному світі. Він підкреслив, що в академічних колах існує чимало визначень культури й культурної політики, проте науковці та аналітики відділу гуманітарної політики НІСД акцентують увагу на тому, що культурна політика має бути ефективним державним менеджментом, а для цього необхідно розробити відповідне законодавче поле та забезпечити інституційні, фінансові й організаційні засоби для його реалізації. Модеруючи роботу «круглого столу», Сергій Здіорук зауважив, що основним завданням аналітичної доповіді та заходу є вироблення конкретних практичних пропозицій і рекомендацій щодо культурної політики для Президента України та вищих органів державної влади.

Анатолій АСТАФ'ЄВ, *завідувач сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук*, представив аналітичну доповідь відділу гуманітарної політики НІСД «Проблеми та пріоритети модернізації української культурної політики». Доповідь викликала жвавий інтерес та активну фахову дискусію серед присутніх.

Микола СКИБА, *радник Міністра культури України, директор громадської організації «Агенція культурних стратегій»*, зауважив, що представляє експертну групу Міністерства культури України, яка об'єднує фахівців різних секторів. На його думку, важливим є обговорення поняття «сенсу», що є головним для розуміння сучасних культурних процесів і гуманітарної політики. Він підкреслив, що саме культура як сфера формування цінностей володіє ключем до цього ціннісного контенту і до формування громадських, суспільних і корпоративних компетенцій. Говорячи про наслідки ігнорування сфери культури, М. Скиба привернув увагу до таких негативних явищ, як патерналізм і відсутність діалогу. Потрібно заохочувати мобільність і комунікацію між людьми та ідеями, створювати можливість вироблення спільних правил гри (а це вже не вузький секторальний підхід). Він додав, що важливо також позиціонувати культуру як сферу безпечного спілкування, адже культура може собі дозволити більше, якщо не обмежується чинниками цензури, які завжди призводили до тих чи інших форм вандалізму.

Наталя КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ, *завідувач Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності*, підкреслила, що проблема формування культурної політики в Україні передбачає розуміння оптимальної моделі впровадження, адже їх існує чимало, тому завжди необхідно уточнювати, про яку модель чи про який гібрид цих моделей ідеться. Вона акцентувала увагу на необхід-

ності підвищення конкурентоспроможності українського культурного продукту, вдосконалення законодавчого поля, особливо в мовній та культурній сферах, оскільки виникає низка політичних спекуляцій довкола тих чи інших суперечливих тлумачень. Також важливим є законодавче врегулювання питання пільг у книговидаванні. Досить складною є проблема митниці та книг. Необхідна узгодженість дій гілок влади, відповідальних за цю ситуацію, насамперед із митниками та податківцями.

Сергій АНЖИЯК, *заступник керівника управління культури і духовності, завідувач відділу з питань духовного розвитку Головного управління з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України*, зазначив, що розвиток культури має бути спрямований на конкретного користувача, водночас варто залучати дітей і молодь до участі в культурних проектах. Він підкреслив, що потрібно також розробити стратегію національної культурної політики, щоб вона мала середньо- й довгострокову перспективи. Розробляти її доцільно не окремим науковим інститутом, а залучити до роботи всі ланки, дотичні до культурного процесу: суб'єктів культурно-мистецької діяльності – від аматорів, недержавних організацій, творчих спілок до навчальних закладів, науково-дослідних установ, професійних мистецьких колективів, управлінських структур сфери. Щодо популяризації української мови, він підкреслив, що в Україні, на жаль, відсутня соціальна реклама переваг української мови, а окремі локальні проекти і програми нічого не вирішують. Тому державні безкоштовні курси вивчення української мови – це важлива актуальна ідея.

НАЗІП ХАМІТОВ, *провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії НАН України, доктор філософських наук, професор*, питання формування культурної політики порушив у філософсько-методологічній площині, зауважуючи, що культура це не просто сфера людської свободи, а сфера креативної свободи людини, яка зумовлює виникнення смислів і цінностей, без яких суспільство починає деградувати. Він акцентував увагу учасників засідання на тому, що культурні надбання не можна взяти і перенести, скажімо, з американського чи шведського ґрунту на український. Вони мають органічно вільно «виростати», маючи іманентну логіку розвитку. Культурна політика, переконаний він, можлива у двох формах – управління культурою та актуалізація культури, коли ми створюємо умови для ринкових відносин всередині тієї чи іншої держави. Проте в Україні ринкові відносини гальмуються своєрідною неофеодальною роздробленістю та олігархатом. У таких

умовах, зауважує Н. Хамітов, маємо культурну незбалансованість, коли різні регіони висувають свої культурні проекти, що не синтезуються. Необхідно змінювати діалог між різними ідентичностями, які є в Україні. Важливо розуміти динаміку розвитку плюралності ідентичностей; має бути синтез ідентичностей – єдиний шлях, щоб в Україні запанував мир.

Віталій МАТВЄЄВ, *завідувач кафедри соціальних і фундаментальних дисциплін Університету інноваційних технологій*, підкреслив, що сьогодні вкрай важливо підвищити культурний рівень, виробивши для цього певне світоглядне підґрунтя, наприклад певну ідеологію для розуміння подальшого шляху розвитку. Передусім це стосується освітньої сфери, зокрема переорієнтації на розвиток індивідуальних здібностей, оскільки сучасний стан і якість культури та освіти не викликає оптимізму й потрібні докорінні якісні перетворення.

Сергій ТРИМБАЧ, *голова Національної спілки кінематографістів України*, звернув увагу на те, що в культурній політиці необхідно більше уваги приділяти проблемам сфери кіно. Це, зокрема, відтворення соціально орієнтованої регіональної мережі кінотеатрів, оскільки в Україні залишилося лише 400 залів і близько 200 кінотеатрів: це унеможливує прибутковість українського фільму. Він підкреслив, що потрібно створити додаткові джерела фінансування кіно, щоб зацікавити бізнес. Необхідно змінювати в Україні кіноосвіту, що знаходиться в жалюгідному стані. Також зауважив, що в Україні надто малий ринок телевізійної рекламної продукції, переважно за рахунок якого повертаються кошти – потрібно об'єднувати ресурси різних структур, державних і недержавних, створювати одночасно фільм у кінотеатральному та в телесеріальному варіантах. Підсумовуючи, С. Тримбач акцентував увагу на тому, що значним позитивним сигналом є спроба співпраці держави та громадянського суспільства в культурній сфері, що відбувається сьогодні.

Ірина СОЛОВЕЙ, *стратег громадської організації «Гараж Генг», співзасновниця платформи соціальних інновацій «Велика Ідея»*, підкреслила, що сьогодні для культури дуже важливим є колективне фінансування проектів спільнотою, громадськістю, а це вже проблема інвестиційної привабливості сфери культури. На її думку, однією з перепон для інвестиційної привабливості культурних проектів є низький рівень спроможності культурних діячів, інституцій управляти коштами та невміння прогнозувати свою активність на рік чи два наперед. Поки культура не доведе свою ефективність, з нею не бажатимуть працювати ані інвестори, ані сфери, які на сьогодні її

демонструють, як, наприклад, ІТ-сфера. Крім того, буде низькою зацікавленість культурою з боку медіа.

Олена СУШИЙ, *завідувач лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат філософських наук, доцент*, зауважила, що поки не буде подолано соціальну несправедливість і не буде зруйновано корупційні схеми, говорити про результативність та ефективність культурної політики зарано. На її думку, держава самоусунулася від опікування культурною сферою, яка не мала фінансової підтримки. Потрібно створити інвестиційну привабливість останньої, зокрема завдяки механізмам державно-приватного партнерства. Вона також зазначає, що й досі немає жодного закону, пов'язаного зі сферою меценатства, і заходів, що зроблять спонсорство культури привабливим для інвесторів.

Лариса ВЕНЕДИКТОВА, *науковий співробітник наукового відділу Національного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса*, зауважила, що громадянське суспільство неможливе у країні, де є Національна комісія з питань захисту суспільної моралі (її потрібно ліквідувати). Вона також підкреслила важливість посилення культурної присутності України у світі й назвала неприпустимим той факт, що українські митці їздять за кордон винятково коштом інших країн. Необхідно підтримувати український культурний продукт, що стане умовою популярності й української мови.

Володимир ЗАГРИВЕНКО, *керівник культурно-екскурсійної фірми «Святослав», кандидат політичних наук*, звернув увагу на недостатність українського контенту в інтернеті й, зокрема, на іноді дуже низьку його якість (передусім це стосується української Вікіпедії, чимало статей якої програють англійським та іншим версіям, є поверховими з погляду інформативності, навіть коли йдеться про факти та діячів української історії, науки, культури). Він підкреслює, що на заваді популяризації України та нашої культури у світі стоять потужні інформаційні впливи, здійснювані на світ та Україну, зокрема владою Російської Федерації, яка нав'язує винятково власний погляд на чимало подій та явищ.

Світлана КРИЛОВА, *завідувач кафедри соціології Академії муніципального управління, доктор філософських наук, професор*, розпочала свій виступ із висловлювання Федора Достоєвського про те, що краса врятує світ. Вона переконана, що сьогодні вкрай бракує краси стосунків, краси вчинків, спроможних формувати культуру та імідж

людини. Особливо це стосується «екранної культури», що репрезентує нашу сучасність. На її думку, саме кіно формує систему цінностей, зокрема популяризує цінності свободи та особистості. Дуже важливо актуалізувати творчий потенціал молодих людей, які прагнуть творити такий продукт у літературі й кіно, що зацікавить не лише окремі групи інтелектуалів, а й усе суспільство та світ.

Від імені відділу гуманітарної політики та куратора політико-гуманітарного напрямку – заступника директора НІСД Василя Яблонського – модератор «круглого столу» Сергій Здіорук подякував учасникам за плідну співпрацю та висловив сподівання, що науковці Національного інституту стратегічних досліджень разом з усіма зацікавленими сторонами візьмуть участь у доопрацюванні Концепції гуманітарного розвитку України. Серйозним стимулом до концентрації зусиль у цьому напрямі може стати той факт, що Міністерство культури України вже розпочало роботу над Стратегією культурної політики України.

ЗМІСТ

Аналітична доповідь

ПЕРЕДМОВА (В. Яблонський).....	3
Замість вступу. КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ, ПОСТРАДЯНСЬКИЙ РУДИМЕНТ ТА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА.....	6
1. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	11
1.1. Наслідки ігнорування сфери культури: дегуманізація суспільства і структурна криза культурного процесу.....	11
1.2. Чинник культури в подоланні системної кризи суспільства.....	16
1.3. Концептуальні підходи до модернізації культурної політики.....	18
2. ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Пріоритетні напрями культурного розвитку в контексті поточної ситуації.....	23
2.2. Мовна політика у перспективі суспільного консенсусу.....	33
2.3. Посилення культурної присутності України в Європі.....	36
2.4. Співпраця держави та громадянського суспільства: оптимальна модель культурної політики.....	40
ВИСНОВКИ.....	44
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	47

Матеріали засідання «круглого столу»

РЕФЕРОВАНІ ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ «КРУГЛОГО СТОЛУ»	58
Ярослав ЖАЛІЛО	58
Сергій ЗДІОРУК	58
Анатолій АСТАФ'ЄВ	59
Микола СКИБА	59
Наталя КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ	59
Сергій АНЖИЯК	60
Назіп ХАМІТОВ	60
Віталій МАТВЄЄВ	61
Сергій ТРИМБАЧ	61
Ірина СОЛОВЕЙ	61
Олена СУШИЙ	62
Лариса ВЕНЕДИКТОВА	62
Володимир ЗАГРИВЕНКО	62
Світлана КРИЛОВА	62

Наукове видання

Серія «Гуманітарний розвиток». Випуск 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Аналітична доповідь

Літературний редактор: *О. В. Москаленко*
Коректор: *О. В. Москаленко, І. О. Коваль*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*
Відповідальний за випуск: *І. О. Коваль*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 3,95.
Тираж 200 пр. Зам. № 408.

ДП «НВЦ «Пріоритети»
01014, м. Київ, вул. Командарма Каменєва, 8, корп. 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3862 від 18.08.2010

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК